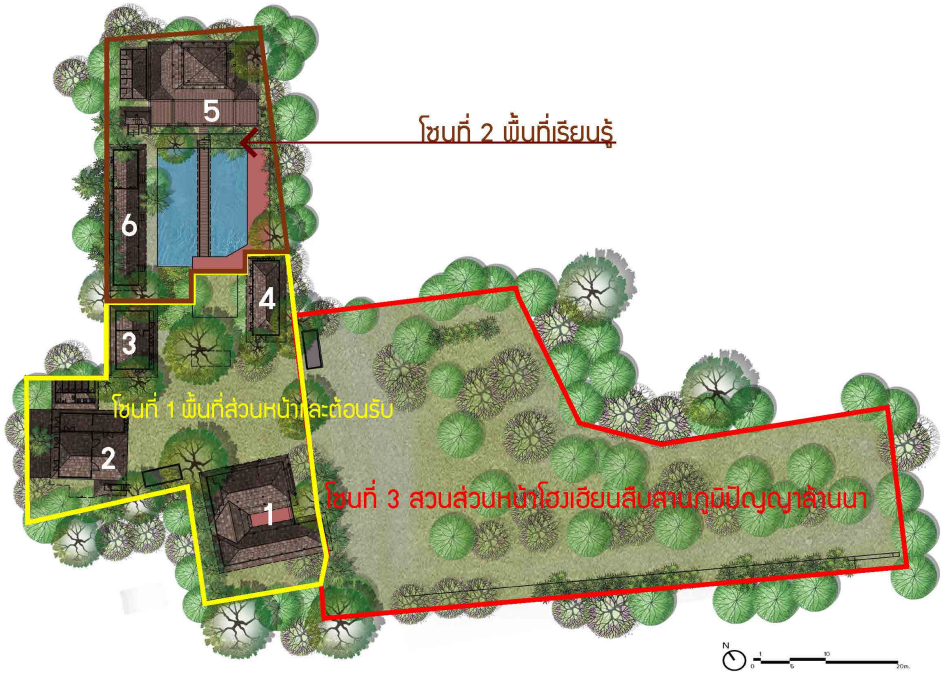
5
โซนที่ 2 พื้นที่เรียนรู้
6
4
3
โซนที่ 1 พื้นที่ส่วนหน้าและต้อนรับ
2
1
โซนที่ 3 สวนส่วนหน้าโฮงเฮียนสืบสานภูมิปัญญาล้านนา

2.อาคารสำนักงาน
4. อาคารนวลสวาท
6. อาคารตัวเมือง
1. อาคารศาลาสืบสานครูบาเจ้าศรีวิชัย
3. อาคารศรีนวล
5. เฮือนผญา

การออกแบบและปรับปรุงพื้นที่เรียนรู้ภูมิทัศน์ล้านนา เพื่อการอนุรักษ์และสืบสานภูมิปัญญาล้านนาอย่างยั่งยืน กรณี โฮงเฮียนสืบสานภูมิปัญญาล้านนา จังหวัดเชียงใหม่

Designing and Renovating Lanna Landscape Learning Space for the Conservation and Sustainable Transmission of Lanna Wisdom: A Case Study of Lanna Wisdoms School, Chiang Mai

กิจปกรณ์ โสตถิวรนันท์[1] อัมพิกา ชุมมัธยา[2] และชัชวาลย์ ทองดีเลิศ[3]

Kijpakorn Sothiworanun[1] Umpiga Shummadtayar[2] and Chatchawan Thongdeelert[3]

Received: 2026.11.25 **Revised:** 2026.05.30 **Accepted:** 2026.06.02

บทคัดย่อ

บทความนี้ เป็นการศึกษาแนวทางเพื่อการออกแบบและปรับปรุงสภาพแวดล้อมทางกายภาพ พื้นที่การเรียนรู้ กรณี โฮงเฮียนสืบสานภูมิปัญญาล้านนา ซึ่งเป็นพื้นที่ศูนย์กลางเชื่อมต่อเครือข่ายครูภูมิปัญญาล้านนารุ่นต่อรุ่น การบ่มเพาะเยาวชนคนรุ่นใหม่ ตลอดจนการอนุรักษ์และสืบสานประเพณีล้านนา อันเป็นเสมือนพื้นที่แห่งที่สาม ในการถ่ายทอดภูมิปัญญาล้านนาของครูภูมิปัญญาของเมือง ตลอดระยะเวลา 30 ปี (พ.ศ.2539-2569) และจากการศึกษา สำรวจ และถอดบทเรียนการทำงานด้านการอนุรักษ์และสืบสานภูมิปัญญาศิลปวัฒนธรรมล้านนาโดยการวิจัยแบบมีส่วนร่วม พบว่า ถึงแม้ว่าการเติบโตของเครือข่ายครูภูมิปัญญา และการสร้างการเรียนรู้ภูมิปัญญาล้านนา จะได้รับความสนใจอย่างต่อเนื่อง แต่การพัฒนาพื้นที่เชิงกายภาพนั้นกลับได้รับผลกระทบเพิ่มขึ้น ทั้งจากการพัฒนาและขยายตัวของพื้นที่โดยรอบ ปัญหาน้ำท่วมและและความเสื่อมโทรมของพื้นที่และสถาปัตยกรรมพื้นถิ่นตามกาลเวลา ทำให้การจัดกิจกรรมไม่สอดรับกับการเรียนรู้ของผู้เรียนและนักท่องเที่ยวที่สนใจ นอกจากนี้ จากการกิจกรรมประชุมเชิงปฏิบัติการอย่างมีส่วนร่วมของเครือข่ายครูภูมิปัญญาล้านนา สถาปนิก และนักศึกษา คณะศิลปกรรมและสถาปัตยกรรมศาสตร์ มหาวิทยาลัยเทคโนโลยีราชมงคลล้านนา ยังสามารถรวบรวมและวิเคราะห์ข้อมูลสถานการณ์ในปัจจุบันของพื้นที่ทางกายภาพ การใช้สอยในการเรียนรู้ และการดำเนินกิจกรรมต่าง ๆ เพื่อนำมาสู่แนวทางการปรับปรุง

[1] ศิลปกรรมและสถาปัตยกรรมศาสตร์ มหาวิทยาลัยเทคโนโลยีราชมงคลล้านนา
(Faculty of Arts and Architecture, Rajamangala University of Technology Lanna)
ผู้เขียนหลัก (Corresponding Author) E-mail: kijkung14@gmail.com

[2] คณะสถาปัตยกรรมศาสตร์ มหาวิทยาลัยเชียงใหม่
(Faculty of Architecture, Chiang Mai University)

[3] มูลนิธิสืบสานล้านนา
(Lannawisdoms, Chiag Mai)

ฟื้นฟูพื้นที่ ภายใต้แนวคิด “พื้นที่ภูมิทัศน์ล้านนา” ผ่านการวางผังสภาพแวดล้อม การปรับปรุงซ่อมแซมอาคาร ให้เกิดความเหมาะสมและสอดคล้องต่อการเรียนรู้ของคนทุกกลุ่ม ที่สะท้อนการใช้งานเชิงพื้นที่เผยแพร่องค์ความรู้ด้านศิลปวัฒนธรรมและประเพณีล้านนา เกิดเป็นสถานที่ต้นทุนทางสังคมในฐานะพื้นที่ที่สามที่ยึดโยงเครือข่ายด้านศิลปวัฒนธรรมล้านนา ที่มีคุณค่านำไปสู่การพึ่งตนเอง และการพัฒนาที่ยั่งยืน

คำสำคัญ: การออกแบบและปรับปรุงสภาพแวดล้อมทางกายภาพ โฮงเฮียนสืบสานภูมิปัญญาล้านนา พื้นที่ที่สาม ภูมิทัศน์ล้านนา

Abstract

This study investigated the guidelines for designing and and renovating the physical environment improvement of learning spaces, focusing on the case of " Lanna Wisdoms School" which is a central hub connecting networks of Lanna wisdom teachers across generations, nurturing the youth, and preserving Lanna traditions, functioning as a "third place" for transmitting urban Lanna wisdom over a 30-year period (1996–2026). The process of participatory action research approached the collection data, survey, and extract lessons learned from cultural preservation revealed that despite sustained interest in the growth of teacher network and intergenerational learning, physical space development has been continuously disrupted include surrounding urban expansion, flood disasters, and the chronological deterioration of vernacular architecture. Therefore, it rendered current activities incompatible with the needs of contemporary learners and tourists. Furthermore, the participatory workshop are involved by the Lanna wisdom teacher network, architects, and students from Faculty of Fine Arts and Architecture, Rajamangala University of Technology Lanna, found the currently physical conditions, spatial utilization for learning space, and various activities, in order to develop guidelines for designing and renovating their area under the concept of "Lanna Landscape". These guidelines will encompass the environmental planning and architectural renovation, which aimed to optimizing inclusivity for all users, reflecting spatial functionality for disseminating Lanna art and culture, and establishing a social capital asset. Ultimately, this serves as a third place that anchors cultural networks, fosters self-reliance, and promotes sustainable development.

Keywords: physical design and renovation, Lanna Wisdoms School, third place, Lanna landscape

บทนำ

การอนุรักษ์และสืบสานภูมิปัญญาของไทยเป็นประเด็นสำคัญ ในการรักษามรดกของชาติและแสดงออกถึงประวัติศาสตร์ความเป็นมา ภายใต้วิถีชีวิตที่สัมพันธ์กับความอุดมสมบูรณ์ของทรัพยากรธรรมชาติ การช่วยเหลือเกื้อกูลซึ่งกันและกันมาอย่างยาวนาน จนเกิดเป็นองค์ความรู้และประสบการณ์ที่มีการถ่ายทอดสืบต่อกันมา อันก่อเกิดเอกลักษณ์ที่โดดเด่นของเมืองนั้น ๆ โดยเฉพาะจังหวัดเชียงใหม่ ซึ่งเป็นที่ตั้งของอาณาจักรล้านนา ที่มีความเป็นมาช้านานกว่า 730 ปี จนเกิดเป็นองค์ความรู้และประสบการณ์ที่มีการถ่ายทอดสืบต่อกันมาหลายรุ่นคน เกิดเป็นบทเรียนและประสบการณ์ชีวิตที่สอดคล้องเหมาะสมในการดำรงชีวิตในแต่ละพื้นที่ อาทิเช่น การจัดการทรัพยากรธรรมชาติ อาหารพื้นบ้าน ดนตรีสมุนไพรและการดูแลรักษาสุขภาพ งานศิลปวัฒนธรรม เป็นต้น ภายใต้การขับเคลื่อนการทำงานของ “โฮงเฮียนสืบสานภูมิปัญญาล้านนา”("โฮงเฮียน" เป็นคำศัพท์ใน ภาษาถิ่นล้านนา ซึ่งมีความหมายตรงกับคำว่า "โรงเรียน" ในภาษากลาง) โดยมูลนิธิสืบสานภูมิปัญญาล้านนา กว่า 30 ปี ทำให้พื้นที่ดังกล่าวมีสถานะเป็นหน่วยเชื่อมต่อเครือข่ายครูภูมิปัญญาล้านนารุ่นต่อรุ่น บ่มเพาะเยาวชนรุ่นใหม่ที่สนใจเรื่องภูมิปัญญาล้านนาหลากหลายสาขา และมีบทบาทในการขับเคลื่อนงานประเพณีของเมืองเชียงใหม่ในบริบทต่าง ๆ หรือเรียกได้ว่าเป็น “พื้นที่ที่สาม” (third place) ของเมืองก็ว่าได้

นอกจากนี้ จากสถานการณ์ของสังคมไทยที่มีเปลี่ยนแปลงอย่างรวดเร็ว โดยมีเป้าหมายการพัฒนาประเทศไปสู่สังคมอุตสาหกรรม ส่งผลให้เกิดการเปลี่ยนแปลงสังคมเกษตรกรรม ทั้งอุตสาหกรรมการแปรรูปผลผลิตการเกษตร อุตสาหกรรมการผลิตเพื่อการส่งออก อุตสาหกรรมการท่องเที่ยวและการบริการ เป็นต้น เกิดการอพยพจากชนบทมุ่งหน้าเข้าสู่เมืองเพื่อหางานทำ ภายใต้กระแสทุนนิยมและโลกาภิวัตน์ ทำให้ความพยายามอย่างหนักในการสร้างความเป็นชุมชนขึ้นมาใหม่ ใช้เวลาในการหล่อหลอมรวมใจกันมาทำงานดูแลชุมชนอย่างมีส่วนร่วม ทำให้เกิดแนวคิดการนำเอา "ภูมิปัญญา" มาเป็นสาระสำคัญที่จะสร้างทางเลือกให้กับคนยุคใหม่ หรือแต่ละชุมชน ทั้งชุมชนชนบทและชุมชนเมือง ทั้งในบริบท ด้านการศึกษา ด้านอาชีพ หรือการดำรงชีวิตในสังคมปัจจุบัน ให้เกิดการมีส่วนร่วมเป็นนำหนึ่งใจเดียวกันกับพื้นที่ (sense of belonging) โฮงเฮียนสืบสานภูมิปัญญาล้านนา จึงได้ก่อตั้งขึ้น เพื่อสืบสานเจตนารมณ์และทำหน้าที่อนุรักษ์ เชื่อมโยงถ่ายทอดศิลปวัฒนธรรมและประเพณีล้านนาในช่วงครบรอบเชียงใหม่ 700 ปี และบ่มเพาะครูภูมิปัญญารุ่นใหม่ ๆ ขึ้นจนถึงปัจจุบัน โดยเริ่มต้นเกิดขึ้นจากความร่วมมือของนักพัฒนาที่เชื่อมโยงประสานกลุ่มศิลปวัฒนธรรมพื้นบ้าน องค์กรพัฒนาเอกชน สถาบันวิชาการ และองค์กรชุมชน มาร่วมจัดงานสืบสานล้านนาร่วมกัน ตั้งแต่ปี 2539 - 2543 เป็นระยะเวลา 5 ปีติดต่อกัน โดยมีเป้าหมายร่วมที่สำคัญคือ การเผยแพร่องค์ความรู้และภูมิปัญญาทุกแขนงของล้านนา โดยนำเสนอกระบวนการสืบทอดองค์ความรู้และภูมิปัญญาล้านนาในหลากหลายด้าน ไม่ว่าจะเป็น การจัดการทรัพยากรธรรมชาติ อาหารพื้นบ้าน การเกษตรพื้นบ้าน การดูแลรักษาสุขภาพ งานศิลปวัฒนธรรม ดนตรีพื้นเมือง ฟ้อนพื้นเมือง งานหัตถกรรมพื้นบ้าน จนถึงปัจจุบัน (Thongdeelert, 1998; 1999)

อย่างไรก็ตาม ถึงแม้ในปัจจุบัน โฮงเฮียนฯ จะยังคงดำเนินการสืบทอดและเผยแพร่องค์ความรู้และภูมิปัญญาล้านนาอย่างต่อเนื่อง และได้รับการสนับสนุนจากหลากหลายภาคส่วนด้านศิลปวัฒนธรรมและประเพณีเมือง แต่กลับพบข้อจำกัดด้านการใช้พื้นที่ทางกายภาพและสถานที่ต่าง ๆ ที่ทรุดโทรมตามกาลเวลา และปัญหาอุทกภัย ที่ก่อให้เกิดความเสียหายแก่อาคารสถาปัตยกรรมพื้นถิ่น สภาพแวดล้อม และภูมิทัศน์ภายในโฮงเฮียนฯ ส่งผลต่อการเผยแพร่องค์ความรู้ การเรียนการสอนและถ่ายทอดวิชาที่ไม่สอดรับกับความต้องการของผู้เรียนและนักท่องเที่ยวที่สนใจเข้ามาเรียนรู้ในพื้นที่ รวมถึงส่งผลกระทบต่ออัตลักษณ์ของอาคารสถานที่ต่าง ๆ ที่ถูกลดทอนลง จากการซ่อมแซมด้วยวัสดุอาคารและองค์ประกอบทางภูมิทัศน์ที่ไม่สอดคล้องกับบริบทโดยรอบและความเป็นพื้นถิ่นล้านนา ทำให้ความเป็นเจ้าของเชิงจิตใจ (psychological ownership) ลดลง งานวิจัยนี้ จึงมุ่งประเด็นการศึกษาเพื่อการออกแบบและปรับปรุงสภาพแวดล้อมทางกายภาพ ให้สอดคล้องกับการพัฒนาพื้นที่การเรียนรู้ที่สาม ภายใต้แนวคิดการอนุรักษ์และสืบสานภูมิปัญญาล้านนา การเชื่อมโยงภูมิทัศน์ล้านนา (lanna lanscape) อย่างสร้างสรรค์ สามารถรองรับการใช้งานเพื่อคนทั้งมวล (universal design) ก่อเกิดการสร้างความตระหนักรู้คุณค่าเชิงพื้นที่ กิจกรรมเรียนรู้ตามหลักสูตร และรองรับการใช้งานในฐานะพื้นที่ขับเคลื่อนประเพณีเมืองในบริบทต่าง ๆ อย่างยั่งยืน

วัตถุประสงค์ของงานวิจัย

เพื่อเสนอแนวทางการออกแบบและปรับปรุงสภาพแวดล้อมทางกายภาพพื้นที่การเรียนรู้ โฮงเฮียนสืบสานภูมิปัญญาล้านนา ภายใต้การอนุรักษ์และสืบสานภูมิปัญญาล้านนาอย่างยั่งยืน

แนวคิด ทฤษฎี และสมมติฐานงานวิจัย

1. แนวคิดพื้นที่ที่สาม (third place)

จากหนังสือเรื่อง “The great good place” ของ Oldenburg (1989) อธิบายว่า “พื้นที่ที่สาม” หมายถึง พื้นที่ทางสังคมที่อยู่นอกเหนือจากบ้าน (first place) และที่ทำงาน (second place) ซึ่งเป็นพื้นที่สาธารณะหรือกึ่งสาธารณะที่เปิดโอกาสให้ผู้คนเข้ามาพบปะ สังสรรค์ และแลกเปลี่ยนความคิดเห็นในลักษณะที่ไม่เป็นทางการ แนวคิดนี้เน้นบทบาทของสถานที่ในฐานะศูนย์กลางของชีวิตทางสังคม ที่ช่วยเสริมสร้างความสัมพันธ์ ความรู้สึกเป็นส่วนหนึ่งของชุมชน (sense of community) และทุนทางสังคม

Oldenburg (1989) ได้เสนอคุณลักษณะของพื้นที่ที่สามไว้ 8 ประการ ได้แก่ (1) ความเป็นกลาง (neutral ground) คือ พื้นที่ที่ทุกคนสามารถเข้ามาได้โดยไม่ต้องนัดหมายหรือเชิญ (2) ความเสมอภาค (leveler) พื้นที่ที่ทุกคนมีสถานะเท่าเทียมกัน (3) การสื่อสารเป็นกิจกรรมหลัก (conversation as the main activity) โดยใช้การใช้การสนทนาเป็นกิจกรรมหลักในพื้นที่ (4) ความสะดวกในการเข้าถึง (accessibility and accommodation) คือ พื้นที่ตั้งอยู่ใกล้และเข้าถึงได้ง่าย (5) ผู้ใช้งานประจำ (the regulars) ทำให้เกิดการสร้างความคุ้นเคยและบรรยากาศเป็นกันเอง (6) ความเรียบง่าย (low profile) เน้นความสบาย ไม่เป็นทางการ (7) บรรยากาศผ่อนคลายและสนุกสนาน (playful mood) และ (8) ความรู้สึก

เหมือนอยู่บ้าน (home away from home) ซึ่งช่วยให้ผู้ใช้พื้นที่รู้สึกผ่อนคลายและมีความเป็นเจ้าของเชิงจิตใจ (psychological ownership)

ทฤษฎีพื้นที่ที่สาม ของ Oldenburg (1989) จึงเป็นแนวคิดที่ชี้ให้เห็นถึง ความสำคัญของพื้นที่ทางสังคมในชีวิตประจำวัน ซึ่งไม่เพียงทำหน้าที่เป็นสถานที่พักผ่อนหรือพบปะ แต่ยังเป็นพื้นที่สร้างทุนทางสังคม เสริมสร้างอัตลักษณ์ของชุมชน และสะท้อนคุณค่าทางวัฒนธรรมของผู้คนในแต่ละบริบท ช่วยให้เข้าใจบทบาทของ “สถานที่” ในฐานะองค์ประกอบสำคัญของความสัมพันธ์ระหว่างคนกับพื้นที่ ทำให้เกิดความรู้สึกผูกพันกับพื้นที่และการรับรู้ตนเองในฐานะส่วนหนึ่งของชุมชน (Jeffres et al., 2009)

2. แนวคิดการออกแบบพื้นที่สาธารณะ (public space design)

พื้นที่สาธารณะ (public space) เป็นองค์ประกอบสำคัญของการดำรงชีวิตในสังคม ที่ไม่ได้เป็นเพียงพื้นที่สำหรับพักผ่อนหรือทำกิจกรรมเท่านั้น แต่ยังสะท้อนถึงวิถีชีวิต วัฒนธรรม และภูมิปัญญาในแต่ละท้องถิ่น ซึ่งจากที่ตั้งของพื้นที่มีลักษณะต่างกัน จึงได้นำแนวคิดองค์ประกอบของพื้นที่สาธารณะแบบไทย มาประยุกต์ลักษณะเฉพาะของพื้นที่ วิถีชีวิตของผู้คน ให้เกิดความสัมพันธ์ระหว่างมนุษย์ ธรรมชาติและชุมชนมากกว่าการออกแบบเชิงกายภาพเท่านั้น

ซึ่งในงานของ Phakdisukcharoen (2011) พบว่า มีองค์ประกอบทั้งหกประการของพื้นที่สาธารณะแบบไทย ประกอบด้วย (1) ร่มไม้ ซึ่งเป็นสัญลักษณ์ของความเย็น ร่มรื่น และความสงบ ร่มไม้ใหญ่มักเป็นศูนย์กลางของการรวมตัวในชุมชน เช่น ใต้ต้นโพธิ์หรือลานวัด (2) น้ำ เป็นหัวใจของการดำรงชีวิตและกิจกรรมในชุมชนไทย ทั้งในรูปของแม่น้ำ หนอง บ่อ หรือบ่อน้ำวัด ซึ่งสะท้อนถึงความอุดมสมบูรณ์และการแบ่งปัน (3) พื้นที่กระชับเป็นตรอก เป็นพื้นที่ขนาดเล็กที่เชื่อมโยงบ้านเรือนและชุมชนเข้าด้วยกัน เกิดการพบปะพูดคุยและสร้างความสัมพันธ์ทางสังคม (4) กิจกรรมเป็นระยะ หมายถึงการใช้พื้นที่ตามช่วงเวลา เช่น ตลาดเช้า งานบุญ หรือลานวัดในเทศกาล ซึ่งทำให้พื้นที่มีชีวิตชีวาและสะท้อนวัฒนธรรมประจำถิ่น (5) ที่นั่งตามขอบตามพื้น เป็นลักษณะเฉพาะของพื้นที่สาธารณะไทย ที่ผู้คนใช้ขอบบ่อ ขั้นบันได หรือชานเรือนเป็นพื้นที่พักผ่อนและสนทนา แสดงถึงความเรียบง่ายและความเท่าเทียม และ (6) การกิน ซึ่งเป็นกิจกรรมที่สร้างความผูกพันในชุมชน ผ่านการแบ่งปันอาหาร เช่น การกินข้าววัด งานบุญ หรืองานประเพณี

ดังนั้น จึงมีการนำแนวคิดหกองค์ประกอบของพื้นที่สาธารณะแบบไทย มาใช้เป็นกรอบแนวคิดที่สะท้อนการอยู่ร่วมกันของมนุษย์กับธรรมชาติ และเป็นพื้นฐานของการสร้างพื้นที่ที่มีชีวิต (living space) ซึ่งมีความยืดหยุ่นตามเวลาและกิจกรรม ร่วมกับแนวทางการออกแบบพื้นที่ที่สาม ในบริบททางสังคมวัฒนธรรม และการสร้างอัตลักษณ์ของโฮงเฮียนสืบสานฯ

3. แนวคิดการออกแบบปรับปรุงลักษณะและองค์ประกอบสถาปัตยกรรมล้านนา

ข้อมูลจาก สำนักงานนโยบายและแผนทรัพยากรธรรมชาติและสิ่งแวดล้อม (Office of Natural Resources and Environmental Policy and Planning, 2018) ได้มีการระบุว่า เรือนล้านนา เป็นเครื่องสะท้อนภูมิปัญญา วิถีชีวิต และบริบทภูมิอากาศของภาคเหนือ ทั้งด้านโครงสร้าง วัสดุ และรูปแบบการจัด

พื้นที่ภายใน ซึ่งโดยทั่วไปจะสร้างด้วยไม้ ยกพื้นสูง มีหลังคาทรงสูง และมีระเบียงด้านหน้าเพื่อใช้งานอเนกประสงค์สอดคล้องกับลักษณะอาคารในโฮงเฮียนสืบสานภูมิปัญญาล้านนาส่วนใหญ่ สามารถแบ่งประเภทเรือนที่สำคัญ ได้แก่

1. เรือนกาแล เป็นเรือนพักอาศัยขนาดกลางถึงใหญ่ มักสร้างเพื่อรองรับครอบครัวขยาย มีห้องนอน ห้องรับแขก และพื้นที่อเนกประสงค์ใต้ถุน ใช้ไม้เป็นวัสดุหลัก หลังคาทรงสูงและลาดเอียง เพื่อระบายน้ำฝนและระบายความร้อน

2. เรือนไตลื้อ เป็นเรือนดั้งเดิมของชาวไตลื้อ โครงสร้างไม้ยกสูง หลังคาทรงจั่วหรือจั่วซ้อน ตัวเรือนโปร่ง มีระเบียงด้านหน้า และห้องที่สามารถใช้รองรับกิจกรรมประจำวันและการต้อนรับแขก

3. เรือนไตยอง มีลักษณะใกล้เคียงเรือนไตลื้อ แต่ขนาดเล็กกว่า และเน้นการใช้งานส่วนตัว สำหรับครอบครัวขนาดเล็ก มีระเบียงช่วยระบายอากาศและรับแสงธรรมชาติ

4. เรือนสรไน เป็นเรือนเฉพาะกิจกรรม เช่น การทำงานฝีมือ การเก็บของ หรือใช้เป็นห้องเรียนชั่วคราว ตัวเรือนมีโครงสร้างเรียบง่ายและเปิดโล่ง เพื่อให้ใช้งานได้สะดวก

5. เฮือนแป เป็นเรือนสำหรับพิธีกรรมหรือกิจกรรมชุมชนขนาดใหญ่ โครงสร้างโปร่ง โล่ง และมีหลังคาสูง เพื่อรองรับการรวมตัวของคนจำนวนมาก

อีกทั้ง ในองค์ประกอบทางสถาปัตยกรรมของเรือนล้านนาของโฮงเฮียนสืบสานฯ ยังสามารถสะท้อนถึงภูมิปัญญา วิถีชีวิต และบริบททางธรรมชาติของภาคเหนือ ได้แก่

1. บันไดและเสาแหล่งหมา เป็นจุดเชื่อมระหว่างพื้นดินกับตัวเรือนยกสูง มีบันไดช่วยให้เข้าถึงพื้นที่อยู่อาศัย และเสาแหล่งหมา ทำหน้าที่ รองรับโครงสร้างหลังคาและพื้นอย่างมั่นคง ร่วมกับเสาไม้ขนาดใหญ่ที่ช่วยเพิ่มความแข็งแรงและความยืดหยุ่นต่อสภาพแวดล้อม

2. ระเบียงและชาน เป็นพื้นที่อเนกประสงค์ด้านหน้าบ้าน ใช้สำหรับนั่งพักผ่อน ทำกิจกรรมครอบครัว หรือรับแขก โดยมักเชื่อมต่อกับพื้นที่ใต้ถุน เพิ่มการระบายอากาศและให้ความรู้สึกเปิดโล่ง

3. เติ๋น เป็นพื้นที่ยกสูงภายในตัวเรือน ใช้สำหรับวางเตียงหรือพื้นที่นอนของครอบครัว

4. ฝาไหล เป็นแผงไม้ด้านข้างหรือผนังที่ช่วยป้องกันลมและฝน แต่ยังคงให้การระบายอากาศและแสงสว่างกับตัวอาคารได้

5. ปลายจ๋อง เป็นรายละเอียดตกแต่งปลายไม้ชายคาหรือชายหลังคา ซึ่งมีทั้งความงามและประโยชน์ใช้สอยในการป้องกันน้ำฝนไหลลงตัวเรือน นอกจากนี้ ยังสะท้อนเอกลักษณ์ศิลปกรรมล้านนาและภูมิปัญญาช่างพื้นบ้าน

นอกจากนี้ สำนักงานนโยบายและแผนทรัพยากรธรรมชาติและสิ่งแวดล้อม (Office of Natural Resources and Environmental Policy and Planning, 2018) ยังกล่าวถึง “สี” ในสถาปัตยกรรมล้านนา ว่ามีความกลมกลืนกับธรรมชาติและบริบทของพื้นที่เป็นองค์ประกอบสำคัญที่สะท้อนอัตลักษณ์ของ

งานสถาปัตยกรรมล้านนา ซึ่งเป็นโทนสีเอิร์ธโทน เช่น น้ำตาล เหลือง ดิน และเขียว (ดังภาพที่ 1) สอดคล้องกับสีของไม้ พื้นดิน และธรรมชาติรอบตัว อาคารเรือนล้านนาส่วนใหญ่จึงมีการใช้ไม้เป็นวัสดุหลัก ส่วนการทาสีหรือเคลือบไม้จะเน้นให้คงความเป็นธรรมชาติ เพื่อให้สถาปัตยกรรมกลมกลืนกับภูมิทัศน์โดยรอบ ทั้งยังช่วยลดความตัดกันที่รุนแรงและสร้างความรู้สึกสงบนิ่งได้ดี

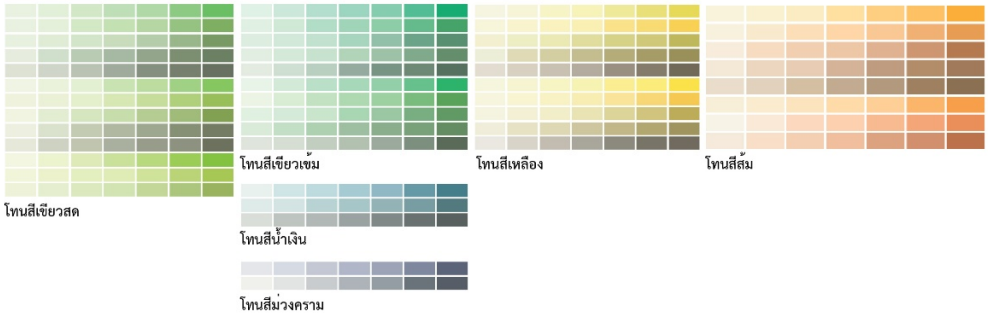

ภาพที่ 1 แนวโทนสีที่นิยมใช้ในสถานปัตยกรรมล้านนา

ที่มา: Office of Natural Resources and Environmental Policy and Planning (2018)

การเลือกสีจึงควรคำนึงถึงสภาพแวดล้อม ภูมิอากาศ และภูมิประเทศของภาคเหนือด้วย เช่น การใช้สีอ่อนเพื่อสะท้อนความร้อน หรือสีธรรมชาติเพื่อไม่ดึงความสนใจจากภูมิทัศน์ การเลือกสีที่เหมาะสมจึงไม่เพียงเสริมความงาม แต่ยังช่วยอนุรักษ์เอกลักษณ์ล้านนา ทำให้สถาปัตยกรรมคงคุณค่าและสอดคล้องกับวัฒนธรรมท้องถิ่น ตลอดจนเป็นแนวทางสำคัญในการฟื้นฟูและพัฒนาสถาปัตยกรรมพื้นถิ่นอย่างยั่งยืน

4. แนวคิดการวางภูมิทัศน์และการใช้องค์ประกอบทางภูมิทัศน์ล้านนา

จากงานวิจัย “การศึกษาภูมิทัศน์พื้นถิ่นล้านนาในบริบทชุมชนของนักวิชาการไทยในประเทศไทย ช่วง พ.ศ. 2545–2564”(Amloy et al., 2022) พบว่า สวนแบบล้านนาเป็นภูมิทัศน์พื้นถิ่นที่สะท้อนภูมิปัญญาและวิถีชีวิตชุมชนภาคเหนือของไทย ที่ไม่ได้เน้นเพียงความงาม แต่ยังมีบทบาทด้านวัฒนธรรม สิ่งแวดล้อม และการใช้ประโยชน์อย่างยั่งยืน พืชพันธุ์ที่นิยมใช้มีหลายกลุ่มและทำหน้าที่แตกต่างกัน โดยไม้ยืนต้น เช่น สัก ประดู่ ยาง และโพธิ์ จะปลูกเพื่อสร้างร่มเงา ลดความร้อน และเป็นสัญลักษณ์ความมั่นคงหรือศักดิ์สิทธิ์ ไม้ผลและไม้กินได้ เช่น มะม่วง กล้วย ขนุน และมะละกอ จะปลูกเพื่อให้ผลผลิตสำหรับบริโภคและจำหน่าย ไม้ดอกและไม้ประดับ เช่น ลำดวน โมก พุดซ้อน และสารภี จะปลูกเพื่อเพิ่มความงามและกลิ่นหอม ส่วนไม้พุ่มและไม้คลุมดิน เช่น เฟิร์น หมามุ่ย จะเปลูกเพื่อช่วยรักษาความชื้น ลดการกัดเซาะ และไม้เลื้อย/ไม้ประดับแนวตั้ง จะปลูกเพื่อใช้ตกแต่งซุ้ม รั้ว หรือผนัง เป็นต้น

การจัดวางพืชในสวนล้านนา จึงมีหลักการที่ชัดเจนในการจัดแต่งตามระดับความสูง–ต่ำ โดยไม้ยืนต้นอยู่กลางหรือด้านหลัง เพื่อสร้างจุดเด่นและร่มเงา มีไม้พุ่มประดับอยู่โดยรอบหรือด้านหน้า และมีไม้คลุมดินจัดวางใกล้ทางเดิน และมีการสร้างจุดเด่นด้วยต้นไม้ศักดิ์สิทธิ์ เพื่อช่วยสะท้อนวัฒนธรรมและเอกลักษณ์

ท้องถิ่น บทบาทของพืชพรรณ จึงมีประโยชน์ทั้งเชิงสัญลักษณ์ วัฒนธรรม สิ่งแวดล้อม และเศรษฐกิจ กล่าวคือ พืชบางชนิดเกี่ยวข้องกับพิธีกรรมหรือความเชื่อทางศาสนา บางชนิดสามารถสร้างร่มเงา ลดอุณหภูมิ ปรับปรุงดิน และให้ผลผลิตทางอาหารหรือสมุนไพร สวนล้านนาจึงเป็นการผสมผสานระหว่างความงาม ความหมายทางวัฒนธรรม และประโยชน์ใช้สอยเข้าด้วยกัน ทำให้ภูมิทัศน์แบบล้านนาเป็นตัวแทนของภูมิปัญญาและความยั่งยืนในชุมชนได้ดี

5. แนวคิดเรื่อง “ข่วงบ้าน” กับพื้นที่สาธารณะล้านนา

การศึกษาเรื่อง “ข่วงบ้านกับพื้นที่สาธารณะล้านนา” (Thongsuk, 2019) เพื่อทำความเข้าใจบทบาทของ “ข่วงบ้าน” ในฐานะพื้นที่สาธารณะเชิงวัฒนธรรมของชุมชนล้านนา ทั้งมิติของวิถีชีวิต การใช้พื้นที่ และความสัมพันธ์ทางสังคมที่สืบทอดกันมาอย่างยาวนาน โดยเฉพาะความเชื่อมโยงระหว่างพื้นที่กับค่านิยม วัฒนธรรม และความเชื่อของคนล้านนา ซึ่งสะท้อนถึงภูมิปัญญาในการออกแบบพื้นที่ที่สอดคล้องกับธรรมชาติและจิตวิญญาณของชุมชน โดยผลการศึกษา พบว่า “ข่วงบ้าน” มีลักษณะเป็นพื้นที่โล่งบริเวณหน้าบ้าน หน้าวัด หรือใจกลางชุมชน ใช้ประกอบกิจกรรมหลากหลาย เช่น การทำบุญ งานประเพณี การละเล่นของเด็ก การประชุมหมู่บ้าน หรือการต้อนรับแขก ทำให้ข่วงบ้านไม่ได้เป็นเพียงเป็นพื้นที่กายภาพ แต่เป็นพื้นที่ที่มีชีวิต (living space) เชื่อมโยงผู้คนกับวัฒนธรรมดั้งเดิม ลักษณะของข่วงบ้านจึงสะท้อนแนวคิดการอยู่ร่วมกันของคนล้านนากับธรรมชาติได้ดี โดยมักมีต้นไม้ใหญ่ให้ร่มเงา บ่อน้ำใช้ร่วมกัน และเส้นทางเดินเชื่อมโยงบ้านเรือนภายในชุมชนเป็นองค์ประกอบร่วม

นอกจากนี้ ในเชิงวัฒนธรรม “ข่วงบ้าน” ยังทำหน้าที่เป็น “เวทีสาธารณะทางวัฒนธรรม” (cultural public space) ที่เชื่อมผู้คนผ่านกิจกรรมต่าง ๆ เช่น การฟ้อนรำพื้นบ้าน การตีกลองปู่จา การทำบุญสลากภัต หรือพิธีสืบชะตา ซึ่งเป็นกิจกรรมที่ใช้พื้นที่ร่วมกันโดยมีรากฐานจากความเชื่อเรื่องความสมดุลระหว่างมนุษย์กับธรรมชาติและสิ่งศักดิ์สิทธิ์ การใช้พื้นที่ข่วงบ้านจึงเป็นการแสดงออกถึงความเคารพในบรรพบุรุษ การอนุรักษ์ภูมิปัญญาท้องถิ่น และการสืบสานวัฒนธรรมล้านนาอย่างต่อเนื่อง กลายเป็นพื้นที่สืบทอดวัฒนธรรม (cultural transmission space) ที่ผู้สูงอายุใช้ถ่ายทอดภูมิปัญญาให้แก่เยาวชน เช่น การสอนฟ้อนรำพื้นเมือง การจักสาน หรือการทำอาหารพื้นบ้าน ข่วงบ้านจึงเป็นทั้งพื้นที่เรียนรู้และพื้นที่สร้างความสัมพันธ์ทางสังคมที่เกื้อหนุนกัน และการคงอยู่ของข่วงบ้านก็เป็นหลักฐานสำคัญของการปรับตัวทางวัฒนธรรม ที่ยังรักษาเอกลักษณ์ล้านนาไว้ได้ท่ามกลางกระแสความเปลี่ยนแปลงของสังคมอย่างมีนัยยะสำคัญ

6. แนวทางฟื้นฟูและพัฒนาพื้นที่สาธารณะที่มีคุณค่าทางประวัติศาสตร์และวัฒนธรรม

งานวิจัย The evolution and development of public spaces in Mueang Chiang Mai, Thailand (Punyathong & Baengthid, 2025) ได้มีการเสนอแนวทางฟื้นฟูและพัฒนาพื้นที่สาธารณะที่มีคุณค่าทางประวัติศาสตร์และวัฒนธรรมไว้ 4 ด้าน ได้แก่ (1) ฟื้นฟูโครงสร้างพื้นฐานของพื้นที่ เช่น ทางเดินรอบคูเมือง ข่วง และสถานที่รวมตัวแบบดั้งเดิม ให้สามารถใช้งานร่วมสมัยได้ โดยคงคุณค่าทางภูมิทัศน์ล้านนาไว้ (2) ส่งเสริมการมีส่วนร่วมของชุมชนและใช้งานพื้นที่ร่วมกัน พื้นที่สาธารณะไม่เพียงเป็นสถานที่

ท่องเที่ยว แต่เป็นส่วนหนึ่งของวิถีชีวิตประจำวันของผู้ใช้ (3) การผสมผสานองค์ประกอบทางวัฒนธรรม (พิธีกรรม ประเพณี) เข้ากับกิจกรรมสาธารณะร่วมสมัย เช่น ตลาดกลางคืน กิจกรรมแสดงศิลปวัฒนธรรม เพื่อเพิ่มประโยชน์ใช้สอยและสร้างความหมายใหม่ของพื้นที่ในยุคสมัยใหม่ (4) การวางแผนที่คำนึงถึงความยั่งยืน เช่น การควบคุมความเปลี่ยนแปลงของการใช้งานพื้นที่มากเกินไปจนทำลายคุณค่าทางประวัติศาสตร์ และจัดการให้เกิดการใช้พื้นที่สนับสนุนเศรษฐกิจชุมชน โดยไม่สูญเสียเอกลักษณ์ล้านนา เป็นต้น

นอกจากนี้ ในงานวิจัยของ Chotporn (2020) ยังพบว่า การฟื้นฟูพื้นที่เป็นการสร้างให้เกิดความสัมพันธ์ระหว่าง อัตลักษณ์ของสถานที่กับการมีส่วนร่วมของชุมชน และการทำให้ชุมชนมีการรับรู้อัตลักษณ์สถานที่ร่วมกัน นำไปสู่ความรู้สึกผูกพันและมีแนวโน้มเข้าร่วมกิจกรรมพัฒนาเมืองมากขึ้นด้วย ทำให้การออกแบบนโยบายพัฒนาเมือง ควรคำนึงถึงคุณค่าทางอารมณ์และประวัติศาสตร์ของสถานที่ เพื่อคงไว้ซึ่งอัตลักษณ์ของชุมชนด้วยเช่นกัน การสร้างอัตลักษณ์ของสถานที่ จึงเป็นส่วนหนึ่งของตัวตน (self-concept) ที่ประกอบด้วยความทรงจำ ประสบการณ์ ความรู้สึก และสัญลักษณ์ที่บุคคลมีต่อสถานที่ต่าง ๆ และความสัมพันธ์ระหว่าง คนกับสถานที่ กล่าวคือ คนมีอิทธิพลต่อสถานที่ และสถานที่ก็มีอิทธิพลต่อพฤติกรรม ความทรงจำ และอัตลักษณ์ของคน ซึ่งไม่ได้คงที่ตลอดเวลา แต่สามารถเปลี่ยนแปลงได้ตามประสบการณ์ใหม่ ๆ หรือการย้ายถิ่นฐาน (Proshansky et al., 1983) ซึ่งแสดงออกมาเป็นอัตลักษณ์ของประสบการณ์กับสถานที่ ที่มีความสัมพันธ์กันเป็นพื้นที่ที่มีความหมายและประสบการณ์ ผูกพันกับตัวตนและวัฒนธรรม การสร้างสถานที่ (Place) จึงมาจากการรับรู้ ประสบการณ์ และความทรงจำผสมผสานกัน จนเกิดความมั่นคงทางจิตใจและอัตลักษณ์ (Tuan, 1977) และสามารถนำเสนอตัวตนในชีวิตประจำวัน (presentation of self) โดยเปรียบชีวิตสังคมเหมือน การแสดงบนเวที ผู้คนจัดการพฤติกรรม ภาพลักษณ์ และการสื่อสารเพื่อสร้างความประทับใจต่อผู้อื่นได้ ส่วนการกระทำและบทบาทนั้น จะขึ้นอยู่กับบริบทสังคมที่ทำให้เกิดการควบคุมความประทับใจและความสัมพันธ์ระหว่างบุคคลในชีวิตประจำวัน (Goffman, 1959)

ระเบียบวิธีวิจัย

งานวิจัยชิ้นนี้ เป็นงานวิจัยเชิงคุณภาพที่ใช้การปฏิบัติการแบบมีส่วนร่วม (participation action research: PAR) ผ่านการจัดกิจกรรม และการทำงานออกแบบอย่างมีส่วนร่วมระหว่างเครือข่ายครูภูมิปัญญาล้านนา สถาปนิก และนักศึกษา คณะศิลปกรรมและสถาปัตยกรรมศาสตร์ มหาวิทยาลัยเทคโนโลยีราชมงคลล้านนา เพื่อเข้าใจและเสนอแนวคิดร่วมกันในการออกแบบและปรับปรุงพื้นที่ เพื่อการอนุรักษ์และสืบสานภูมิปัญญาล้านนาอย่างยั่งยืน ของโฮงเฮียนสืบสานภูมิปัญญาล้านนา (ดังภาพที่ 2) ประกอบด้วย

1. การสำรวจ เก็บข้อมูล และวิเคราะห์การใช้งานพื้นที่เชิงกายภาพ ของโฮงเฮียนสืบสานภูมิปัญญาล้านนา ประกอบด้วย เอกสาร หนังสือ และสื่อต่าง ๆ ที่มีการตีพิมพ์ ตั้งแต่ปี พ.ศ.2539-ปัจจุบัน และการสำรวจพื้นที่ ด้วยการสังเกตอย่างละเอียด บันทึกข้อมูลอาคารและพืชพันธุ์ ถ่ายภาพและสเก็ตภาพเพื่อ

วิเคราะห์การจัดองค์ประกอบเดิม สัดส่วนอาคาร และปัญหาการใช้งานพื้นที่เชิงกายภาพตั้งแต่อดีตถึงปัจจุบัน

2. การถอดบทเรียน (lesson learned: LL) และการสังเกตแบบมีส่วนร่วม จากกิจกรรมของโฮงเฮียนสืบสานภูมิปัญญาล้านนาประกอบด้วย การเรียนการสอน งานไหว้ครู (คุรุบูชา) งานตลาดวัฒนธรรม และกิจกรรมประชุมเชิงปฏิบัติการ(workshop) การทดลองลงมือคิดและปฏิบัติการ เพื่อการออกแบบและปรับปรุงสภาพแวดล้อมและภูมิทัศน์ของโฮงเฮียนฯ ระหว่าง เครือข่ายครูภูมิปัญญาล้านนา สถาปนิก และนักศึกษา คณะศิลปกรรมและสถาปัตยกรรมศาสตร์ มหาวิทยาลัยเทคโนโลยีราชมงคลล้านนาอย่างมีส่วนร่วม จำนวน 60 คน

3. สรุปและเสนอแนวทางการออกแบบและปรับปรุงพื้นที่เรียนรู้เชิงกายภาพ และอาคารสถาปัตยกรรมล้านนาให้สอดคล้องกับบริบทการอนุรักษ์และสืบสานภูมิปัญญาล้านนาอย่างยั่งยืน

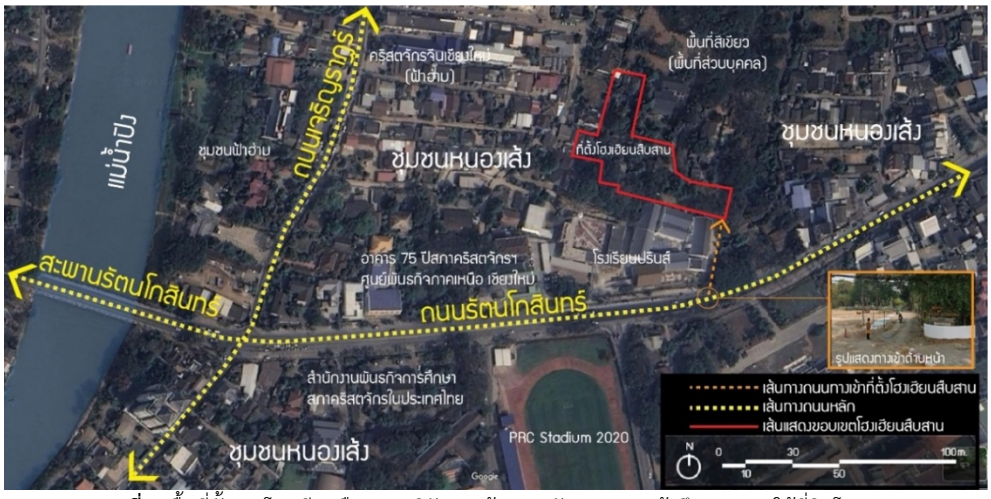

ภาพที่ 2 พื้นที่ตั้งของโฮงเฮียนสืบสานภูมิปัญญาล้านนา ลักษณะการเข้าถึง และการใช้ที่ดินโดยรอบ

ที่มา: Author

ผลการศึกษาและรวบรวมข้อมูล

การเก็บรวบรวมข้อมูลโฮงเฮียนฯ จากเอกสาร หนังสือ และสื่อต่าง ๆ รวมถึงการสัมภาษณ์ Thongdeelert (Interview, 2024) ผู้ก่อตั้งและประธานของ "โฮงเฮียนสืบสานภูมิปัญญาล้านนา" นอกจากได้ทราบถึงที่มาและเป้าหมายของการก่อตั้งองค์กรแล้ว ยังพบว่า เดิมมีเริ่มต้นจากการจัดงานสืบสานล้านนาครั้งที่ 1 - 3 จนกระทั่งในปี พ.ศ. 2546 คุณเล็ก ล่ำซำ ได้ถวายที่ดินเพื่อใช้สำหรับจัดตั้งโฮงเฮียนฯ แก่ พระพุทธพจนวราภรณ์ (หลวงปู่จันทร์ กุสโล) ภายใต้การดูแลจากมูลนิธิวัดป่าดาราภิรมย์ พร้อมกับสิ่งปลูกสร้าง ได้แก่ อาคารสำนักงาน โดยหลวงปู่จันทร์มีแนวคิดของการใช้พื้นที่ของโฮงเฮียนฯ ให้ดำเนินการสืบทอดและเผยแพร่องค์ความรู้และภูมิปัญญาล้านนา ซึ่งต่อมามีการดำเนินการจัดตั้งเป็นมูลนิธิสืบสานล้านนา โดย

เครือข่ายครูภูมิปัญญาล้านนารุ่นแรกเริ่ม และดำเนินกิจกรรมภายใต้โฮงเฮียนสืบสานภูมิปัญญาล้านนาจนถึงปัจจุบัน โดยให้คงพื้นที่สีเขียวไว้ สำหรับเป็นที่รวมกลุ่ม ทำกิจกรรมสาธารณะของเครือข่าย และจัดเตรียมประเพณีเกี่ยวกับเมืองในบริบทต่าง ๆ (ดังภาพที่ 3)

ภาพที่ 3 พัฒนาการของยุคต่าง ๆ การใช้ที่ดินและอาคารสำคัญต่าง ๆ ของโฮงเฮียนสืบสานภูมิปัญญาล้านนา

ที่มา: Author

นอกจากนี้ จากการสำรวจสภาพแวดล้อมทางกายภาพของพื้นที่เบื้องต้น สามารถแบ่งโซนการใช้งานโดยพิจารณาจากลักษณะที่ตั้งอาคาร และลักษณะของพื้นที่เปิดโล่งของโฮงเฮียนฯ เป็น 3 โซน โดยมีอาคารสำคัญ 6 อาคาร ได้ดังนี้

โซนที่ 1 พื้นที่ส่วนหน้าและต้อนรับ เป็นพื้นที่ลานทรายและมีการโรยกรวดในบางพื้นที่ ใช้ในการประกอบกิจกรรม หรือรองรับการเรียนการสอนในพื้นที่โล่งแจ้ง เช่น การฟ้อนดาบ ฟ้อนเจิง เป็นต้น โดยโซนนี้ยังเป็นที่ตั้งของกลุ่มอาคารรูปแบบสถาปัตยกรรมล้านนาร่วมสมัย ได้แก่ อาคารสืบสานครูบาเจ้าศรีวิชัย อาคารสำนักงาน อาคารนวลสวาท อาคารศรีนวล และร้านแสดงสินค้า ร้านกาแฟ และห้องน้ำ วางตัวเกาะกลุ่มกัน โดยมีรายละเอียดของอาคารสำคัญ ดังนี้

(1) อาคารสำนักงาน เป็นอาคารมีอยู่เดิม พร้อมกับการก่อตั้งโฮงเฮียนสืบสานภูมิปัญญาล้านนา ประมาณปี พ.ศ. 2546 เป็นอาคาร 2 ชั้นที่เป็นสถาปัตยกรรมรูปแบบล้านนาประยุกต์ เป็นอาคารกึ่งไม้กึ่งปูน มีบันไดและเสาแหล่งหมา ที่เป็นองค์ประกอบเรือนล้านนา ปัจจุบันพื้นเป็นคอนกรีตขัดมันในชั้นที่ 1 โดยมีการใช้งานเป็นสำนักงาน ส่วนเก็บของพนักงานและเจ้าหน้าที่ และเป็นห้องเก็บของจิปาถะในการตกแต่งงานที่เกี่ยวเนื่องกับด้านวัฒนธรรมล้านนา และชั้นที่ 2 เป็นส่วนแสดงผลงานต่าง ๆ โดยอาคารบางส่วนมีการดัดแปลงจากเดิม ด้วยวัสดุการก่อสร้างสมัยใหม่ เช่น กรอบอลูมิเนียมสีธรรมชาติ

(2) อาคารสืบสานครูบาเจ้าศรีวิชัย เป็นอาคาร 1 ชั้น สร้างขึ้นประมาณปี พ.ศ. 2553 ลักษณะของอาคารเป็นสถาปัตยกรรมรูปแบบล้านนาประยุกต์ พื้นเป็นคอนกรีตขัดมัน มีลักษณะเป็นโถงขนาดใหญ่ ที่มีหลังคาปกคลุมบริเวณตรงกลางจึงมีการแบ่งพื้นที่อาคารเป็น 2 ส่วน ซ้าย ขวา มีความสมบูรณ์ของโครงสร้างอาคาร โดยภายในอาคารมีการตั้งพระพุทธรูปขนาดใหญ่ และเป็นที่ตั้งกลองสะบัดชัย บริเวณโถงกลางสามารถทำกิจกรรมอเนกประสงค์ เช่น การเรียนหัตถกรรม การเรียนพับกระดาษ เรียนกลองสะบัดชัย หรือประชุมงานย่อย เป็นต้น

(3) อาคารศรีนวล สร้างขึ้นในปี พ.ศ. 2555 เป็นสถาปัตยกรรมรูปแบบล้านนาสมัยใหม่ ภายในอาคารสามารถแบ่งได้เป็น 2 พื้นที่ย่อย ได้แก่ พื้นที่ห้องรับแขกหรือห้องประชุม และห้องครัว โดยอาคารแห่งนี้สามารถบรรยายประกอบการฉายภาพได้ และในอาคารมีห้องครัวยังเป็นสถานที่เรียนการทำอาหารเหนือ

(4) อาคารนวลสวาท สร้างขึ้นในปี 2558 เป็นอาคาร 1 ชั้น ที่เป็นสถาปัตยกรรมรูปแบบล้านนาประยุกต์ พื้นเป็นคอนกรีตขัดมัน เป็นที่ตั้งของ องค์กรสภาลมหายใจจังหวัดเชียงใหม่ (Chiang Mai Council) เป็นหน่วยงานภาคีเครือข่ายสัมพันธ์กับโฮงเฮียนสืบสานภูมิปัญญาล้านนา

โซนที่ 2 พื้นที่เรียนรู้ ประกอบด้วย สองอาคารหลัก ได้แก่ เฮือนผญา อยู่พื้นที่ในสุดและมีความเก่าแก่สุด (ทางทิศเหนือ) และ อาคารตัวเมือง ตั้งขนานกับสระน้ำที่เกิดจากการขุด (จากการสำรวจไม่พบการวางระบบระบายน้ำ จึงเป็นสระน้ำระบบปิด) โดยน้ำในบ่อได้จากการสะสมของน้ำฝนตามฤดูกาล มีพื้นที่ของพืชพรรณ สมุนไพร ไม้ผล และห้องน้ำ อยู่บริเวณใกล้เคียง โดยมีรายละเอียดของอาคารสำคัญ ดังนี้

(1) เฮือนผญา สร้างขึ้นประมาณปี พ.ศ. 2545 (และมีการต่อเติมอาคารในช่วงเวลาต่าง ๆ) โดย ชัชวาลย์ ทองดีเลิศ ดำเนินการซื้ออาคารเก่าหลังนี้และมีการต่อเติมปรับปรุงจากสล่าช่างจากอำเภอแม่แจ่ม จังหวัดเชียงใหม่ ซึ่งปัจจุบันเป็นอาคาร 2 ชั้น ขนาดใหญ่ที่เป็นสถาปัตยกรรมรูปแบบล้านนา ที่เป็นเรือนกาแล ลักษณะของอาคารมีเรือนย่อยติดกัน โดยชั้นที่ 1 ประกอบด้วย โถง ห้องเรียนทอผ้า สำนักงานบริษัท การเวก จำกัด และห้องเก็บของ ชั้นที่ 2 ประกอบด้วยเติ๋น ชาน ห้องนิทรรศการ และห้องเก็บเครื่องดนตรีล้านนา เป็นอาคารที่มีอัตลักษณ์ของสถาปัตยกรรมล้านนาที่มีปลายจ๋องแบบแม่แจ่ม (หรือเครื่องประดับยอดจั่ว) ซึ่งเป็นเครื่องประดับยอดจั่วที่พบเห็นได้ยากในปัจจุบัน ประกอบกับการจัดวางภูมิสถาปัตยกรรมแบบไทย เช่น การวางเรือนขวางตะวัน เป็นต้น

(2) อาคารตัวเมือง เดิมอาคารมีลักษณะของการตั้งเพิงไม้ไผ่หลังคาไม่ตองตึง และค่อยๆ ทำฐานโครงสร้างคอนกรีต และปรับปรุงเป็นอาคารเรื่อยมา โดยอาคารประกอบด้วย โถงทางเดินยาวภายในอาคาร เป็นอาคารยาวที่มีโถงยาวขนานกับสระน้ำ เนื่องจากพื้นที่มีความกว้าง 4 เมตร ยาวต่อเนื่อง จึงเป็นสถานที่ที่มักใช้ในการประกอบการเรียนการสอนที่มีการแบ่งกลุ่มจำนวนมากได้ และห้องเก็บอุปกรณ์จักรสานได้ทั้งหมด

โซนที่ 3 สวนส่วนหน้า เป็นพื้นที่มีความต่อเนื่องกับทางเข้าหลักของโฮงเฮียนฯ ที่มีถนนลูกรังล้อมรอบพื้นที่สีเขียวขนาดใหญ่ ซึ่งพื้นที่ดังกล่าวนี้ มักใช้ในการจัดงานขนาดใหญ่ต่าง ๆ โดยมีพื้นที่ต่อเนื่องกับโซนที่ 1 มีซุ้มไม้ไผ่รูปแบบต่าง ๆ ตั้งบริเวณด้านข้างคล้ายทางเข้า ซึ่งเป็นพื้นที่ของมูลนิธิวัดป่าดาราภิรมย์เป็นผู้อนุญาตให้ใช้งานได้

ภาพที่ 4 การสำรวจและแบ่งพื้นที่การใช้งาน 3 โซน ได้แก่ โซนพื้นที่ส่วนหน้าและต้อนรับ โซนพื้นที่เรียนรู้ และโซนสวนส่วนหน้า รวมถึงการระบุตำแหน่งที่ตั้งของอาคารต่าง ๆ ในพื้นที่โฮงเฮียนสืบสานภูมิปัญญาล้านนา เมื่อเดือน พฤศจิกายน พ.ศ.2567

ที่มา: Author

นอกจากนี้ จากการศึกษาและสำรวจตำแหน่งที่ตั้งของโฮงเฮียนสืบสานภูมิปัญญาล้านนา ยังพบว่าที่ตั้งของโฮงเฮียนฯ เป็นพื้นที่มีระดับที่ต่ำ และได้รับผลกระทบจากสถานการณ์ปริมาณน้ำของแม่น้ำปิงล้นทะลักในช่วงฤดูฝน ทำให้เกิดน้ำท่วมในพื้นที่เป็นประจำทุกปี ซึ่งอาจส่งผลกระทบในระยะยาวต่อโครงสร้างอาคารต่าง ๆ ที่เป็นไม้ และปัญหาการทรุดตัวของอาคาร จากดินโคลนที่มาจากน้ำท่วม (ดังภาพที่ 5) อีกทั้งสถานการณ์ฝุ่น PM 2.5 ที่เกิดขึ้นในช่วงเดือนมกราคมถึงมีนาคมของทุกปีในจังหวัดเชียงใหม่ ยังส่งผลให้เป็นอุปสรรคต่อการเรียนการสอน และการใช้งานอื่น ๆ อันเนื่องมาจากอาคารมีลักษณะแบบเปิดและมีช่องระบายอากาศตามธรรมชาติอยู่ทุกส่วนของโฮงเฮียนฯ ส่งผลต่อการใช้ประโยชน์เชิงพื้นที่ที่สามด้านการเรียนรู้ในอนาคตอย่างมาก

ภาพที่ 5 ภาพถ่ายสถานการณ์น้ำท่วมและความเสียหาย บันทึกเมื่อวันที่ 7 ธันวาคม 2567

ที่มา: Author

ส่วนรูปแบบของสถาปัตยกรรมล้านนาเดิม จะมีวัสดุของอาคารเป็นไม้ ทาสีผนังอาคารด้วยสีโทนธรรมชาติ (เช่น สีขาว สีเหลืองอ่อน หรือสีน้ำตาล) มีการซ่อมแซม เพิ่มเติมอาคารต่าง ๆ เพื่อให้สอดคล้องกับการใช้งานในช่วงเวลาต่าง ๆ อย่างง่าย จึงปรากฏวัสดุการก่อสร้าง และงานระบบอาคารสมัยใหม่ เช่น การใช้กรอบประตูหน้าต่างอลูมิเนียมเนื่องจากราคาถูก ติดตั้งง่าย และรองรับการใช้งานเครื่องปรับอากาศและสถานการณ์ที่เกิดขึ้นปัจจุบัน อย่างไรก็ตาม ยังมีอาคารที่ควรได้รับการปรับปรุง อันเนื่องมาจากวัสดุที่ก่อสร้างเป็นไม้ มีสภาพทรุดโทรมจากการใช้เป็นเวลานาน เช่น ชั้น 2 ของอาคารสำนักงาน และอาคารเฮือนผญา ที่ปัจจุบันไม่สามารถรับน้ำหนักผู้ใช้จำนวนมากได้เหมือนเดิม หรือห้องน้ำ ที่มีลักษณะไม่เหมาะสมต่อผู้ใช้งานทุกกลุ่ม (ดังภาพที่ 6) เพื่อวางแผนการปรับปรุงให้เกิดความมั่นคง สามารถรองรับกับปริมาณของผู้ใช้งานที่สูงขึ้น และเชื่อมโยงกับการออกแบบสภาพแวดล้อมที่เหมาะสมกับภูมิทัศน์ที่วางไว้ (ดังตารางที่ 1)

ตารางที่ 1 สรุปสถานการณ์ของอาคารต่าง ๆ นำไปสู่การการบริหารจัดการ ให้เกิดอัตลักษณ์ของสถานที่

ภาพอาคาร	ลักษณะอาคารและการใช้งาน	ภาพอาคาร	ลักษณะอาคารและการใช้งาน
	1.**อาคารครูบาเจ้าศรีวิชัย** **อยู่ในสภาพดี** เป็นอาคารที่ได้รับผลกระทบจากน้ำท่วมเล็กน้อย เนื่องจากโครงสร้างอาคารมีการยกพื้นสูง และทนน้ำได้ดี		5.**ร้านกาแฟ** **ควรปรับปรุง** รูปแบบให้สอดคล้องกับสถานที่ เนื่องจากมีการใช้วัสดุประกอบอาคารเป็นลักษณะสมัยใหม่ ทำขึ้นอย่างง่ายแบบชั่วคราว และคับแคบ
	2.**อาคารสำนักงาน** **ควรปรับปรุง** เนื่องโครงสร้างเป็นไม้ จึงมีสภาพทรุดโทรมจากผลกระทบจากสถานการณ์น้ำท่วมซ้ำซาก		6.**ห้องน้ำ** **ควรปรับปรุง และรื้อถอน** เนื่องจากที่ตั้งเข้าถึงได้ยาก และมีทางเดินที่กว้างเพียง 0.60 เมตร ไม่เหมาะสมต่อการรองรับการใช้งานสำหรับคนทุกกลุ่ม
	3.**อาคารศรีนวล** **อยู่ในสภาพดี** เป็นอาคารที่ได้รับผลกระทบจากน้ำท่วมเล็กน้อย เนื่องจากโครงสร้างทนน้ำได้ดี		7.**เฮือนผญา** **ควรปรับปรุง** เป็นอาคารที่ได้รับผลกระทบจากน้ำท่วมเล็กน้อย เนื่องจากโครงสร้างทนน้ำได้ดี แต่ชั้น

			ที่ 2 อยู่ในสภาพทรุดโทรม ทำให้อาคารรับน้ำหนักได้น้อยลง
	4.**อาคารนวลสวาท** **อยู่ในสภาพดี** เป็นอาคารที่ได้รับผลกระทบจากน้ำท่วมเล็กน้อย เนื่องจากโครงสร้างทนน้ำได้ดี		8.**อาคารตัวเมือง** **อยู่ในสภาพดี** เป็นอาคารที่ได้รับผลกระทบจากน้ำท่วมเล็กน้อย เนื่องจากโครงสร้างทนน้ำได้ดี

ที่มา: Author

ภาพที่ 6 ตัวอย่างสภาพของห้องน้ำภายในโฮงเฮียนฯ ที่มองเห็นได้จากทางเข้า มีทางเดินที่แคบ และระดับพื้นที่แตกต่างกัน ทำให้เกิดความไม่เหมาะสมต่อการใช้งานสำหรับคนทุกกลุ่ม

ที่มา: Author

นอกจากอัตลักษณ์ของสถานที่ที่ส่งเสริมบทบาทการใช้ประโยชน์เชิงพื้นที่ที่สาม การมีกิจกรรมและประสบการณ์ ยังมีบทบาทสำคัญในการอนุรักษ์ ส่งเสริม และสืบสานภูมิปัญญาล้านนา ทำให้พื้นที่ทำหน้าที่ถ่ายทอดความรู้และภูมิปัญญาหลากหลายด้าน เช่น หัตถกรรม ศิลปกรรม ดนตรีนาฏศิลป์ และอื่น ๆ ที่เกี่ยวข้อง ดังนั้นสถานที่ที่เป็นพื้นที่จัดกิจกรรมต่าง ๆ ในการสำรวจและเก็บข้อมูลเชิงกายภาพพื้นที่ จึงมีการสำรวจอัตลักษณ์ของสถานที่ผ่านกิจกรรมที่ให้ความรู้และประสบการณ์ สอดคล้องกับรูปแบบการเรียนการสอนที่เป็นวิถีพื้นถิ่น เช่น การนั่งพื้น การนั่งก้อม การนั่งโต๊ะเตี้ยหรือนั่งโต๊ะโดยทั่วไป พบว่า รูปแบบการใช้สถานที่ควรจะเป็นการวางรูปแบบพื้นที่ไม่ตายตัว และลักษณะการใช้งานที่สะดวกกับการเรียนการสอนมากที่สุด ทั้งก่อน-ระหว่าง-หลังเรียน ควรทำให้สถานที่ต่าง ๆ มีลักษณะเป็นพื้นที่โล่งเป็นส่วนใหญ่ ไม่มีเฟอร์นิเจอร์ต่าง ๆ วางถาวร และเกิดการใช้สถานที่มีลักษณะยืดหยุ่นในการใช้งานหลายรูปแบบมากที่สุด (ดังภาพที่ 7 และตารางที่ 2)

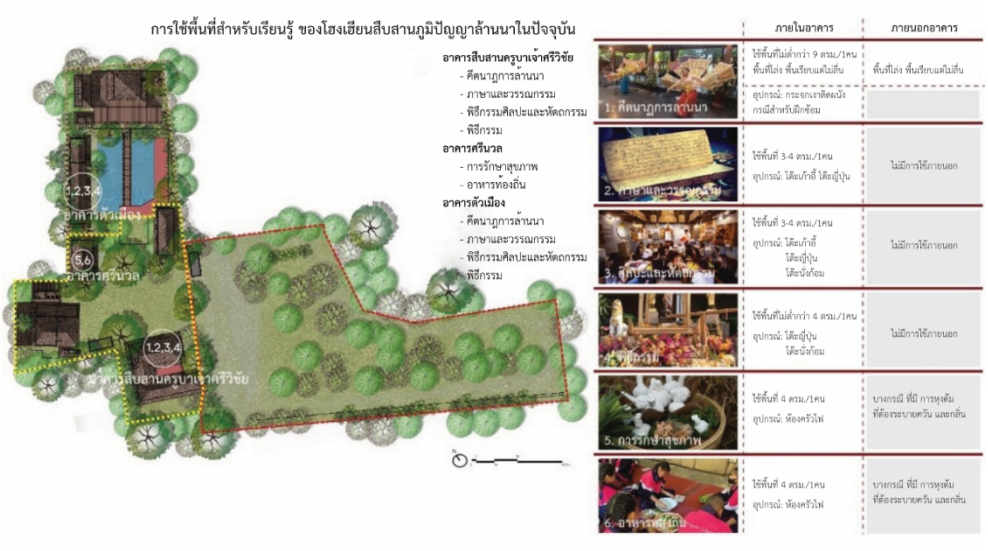

ภาพที่ 7 ผังกิจกรรมการเรียนรู้ต่าง ๆ ที่มีการดำเนินการในอาคารต่าง ๆ ภายในโฮงเฮียนสืบสานฯ

ที่มา: Author

ตารางที่ 2 สรุปข้อมูลการใช้พื้นที่สำหรับการเรียนรู้ในปัจจุบัน (ปี พ.ศ 2567) ของโฮงเฮียนฯ

กิจกรรม	การใช้งานภายในอาคาร	การใช้งานภายนอกอาคาร	สถานที่ประกอบกิจกรรม
1. **คีตนาฏการล้านนา** 	- ใช้พื้นที่ไม่ต่ำกว่า 9 ตารางเมตร/คน - พื้นที่โล่ง พื้นเรียบแต่ไม่ลื่น - อุปกรณ์: กระจกเงาติดผนังสำหรับใช้ฝึกซ้อม	- ใช้พื้นที่ไม่ต่ำกว่า 9 ตารางเมตร/คน - พื้นที่โล่ง พื้นเรียบแต่ไม่ลื่น - ใช้ในช่วงการแสดง โดยต้องมีการจัดตำแหน่งบริเวณแสดง	- อาคารสืบสานครูบาเจ้าศรีวิชัย (ฝึกซ้อม) - อาคารตัวเมือง (ฝึกซ้อม) - ข่วงวัฒนธรรม
2. **ภาษาและวรรณกรรม** 	- ใช้พื้นที่ 3-4 ตารางเมตร/คน - อุปกรณ์: โต๊ะเตี้ย หรือโต๊ะเรียน	– ไม่มี	- อาคารสืบสานครูบาเจ้าศรีวิชัย - อาคารตัวเมือง โดยต้องเตรียมโต๊ะไปจัดวางก่อนทำกิจกรรม
3. ศิลปะและหัตถกรรม 	- ใช้พื้นที่ 3-4 ตารางเมตร/คน - อุปกรณ์: โต๊ะเก้าอี้ โต๊ะญี่ปุ่น หรือนั่งก้อม ขนาดพื้นที่อาจใช้กว้างขึ้นตามชิ้นงานที่ทำ	– ไม่มี	- อาคารสืบสานครูบาเจ้าศรีวิชัย - อาคารตัวเมือง โดยต้องเตรียมโต๊ะไปจัดวางก่อนทำกิจกรรม

กิจกรรม	การใช้งานภายในอาคาร	การใช้งานภายนอกอาคาร	สถานที่ประกอบกิจกรรม
4. **พิธีกรรม** 	- ใช้พื้นที่ 4 ตารางเมตร/คน - อุปกรณ์: โต๊ะเตี้ย หรือนั่งก้อม ขนาดพื้นที่ขยายกว้างขึ้นได้	– ไม่มี	- อาคารสืบสานครูบาเจ้าศรีวิชัย - อาคารตัวเมือง
5. **การรักษาสุขภาพ** 	- ใช้พื้นที่ 4 ตารางเมตร/คน - อุปกรณ์: ห้องครัวไฟ	- บางกรณีที่มีการหุงต้มที่ต้องระบายควันและกลิ่น	- อาคารศรีนวล
6. **อาหารท้องถิ่น** 	- ใช้พื้นที่ 4 ตารางเมตร/คน - อุปกรณ์: ห้องครัวไฟ	- บางกรณีที่มีการหุงต้มที่ต้องระบายควันและกลิ่น	- อาคารศรีนวล

ที่มา: Author

ซึ่งจากการสำรวจพฤติกรรมและความต้องการของผู้ใช้ที่มีการเปลี่ยนแปลง พร้อมกับการปรับเปลี่ยนลักษณะของสถานที่ ในกิจกรรมประชุมเชิงปฏิบัติการ (workshop) ระหว่าง อย่างมีส่วนร่วมของเครือข่ายครูภูมิปัญญาล้านนา สถาปนิก และนักศึกษา คณะศิลปกรรมและสถาปัตยกรรมศาสตร์ มหาวิทยาลัยเทคโนโลยีราชมงคลล้านนา พบว่า พื้นที่ในการถ่ายทอดความรู้ส่วนใหญ่ปัจจุบัน เกิดขึ้นที่อาคารสืบสานครูบาเจ้าศรีวิชัย อาคารตัวเมือง และอาคารศรีนวล เนื่องจากอาคารอื่น ๆ มีสภาพทรุดโทรม โครงสร้างอาคารไม่สามารถรับน้ำหนักได้ หรือบางอาคารมีการใช้งานส่วนบริหารและธุรการของโฮงเฮียนฯ อีกทั้ง อาคารทั้ง 2 แห่ง ยังมีการสัญจรที่เข้าถึงได้ง่าย โดยเฉพาะอาคารศรีนวล เป็นอาคารเดียวที่มีห้องครัวไฟ เหมาะสำหรับประกอบอาหารและเรียนรู้วิชาอาหารล้านนา โดยใช้เตาแก๊สหรือเตาถ่าน แต่ปัจจุบันมีความจำเป็นต้องใช้ร่วมกับงานธุรการและห้องประชุม ทำให้บางหลักสูตรไม่สามารถจัดการเรียนการสอนถ่ายทอด หรือเป็นอุปสรรคในการเผยแพร่องค์ความรู้ เช่น เรื่องการรักษาสุขภาพ และอาหารท้องถิ่น ที่จำเป็นต้องใช้ห้องครัวไฟในการต้ม ลวก และประกอบอาหารต่าง ๆ จำนวนมากได้ ส่งผลให้ความต่อเนื่องและบรรยากาศการถ่ายทอดความรู้ลดลง โดยสามารถสรุปอัตลักษณ์ประสบการณ์กับสถานที่ แบ่งได้เป็น 2 รูปแบบ ได้แก่

1. ผ่านการเรียนการสอนและการถ่ายทอดความรู้ มีรูปแบบการเรียนการสอนที่เป็นวิถีชาวบ้าน เช่น การนั่งพื้น การนั่งก้อม การนั่งโต๊ะเตี้ย (เช่น โต๊ะญี่ปุ่น) และการนั่งโต๊ะโดยทั่วไป โดยรูปแบบการใช้สถานที่จะไม่ได้เป็นการวางรูปแบบพื้นที่ตายตัว แต่จะเป็นลักษณะการใช้ที่ยกของและจัดสถานที่ก่อนเริ่มการเรียนการสอนเท่านั้นทำให้สถานที่ต่าง ๆ เป็นลักษณะพื้นที่โล่ง ไม่มีเฟอร์นิเจอร์ต่าง ๆ วางเป็นระยะยาว ทำให้การใช้สถานที่มีลักษณะยืดหยุ่นในการใช้งานที่มีหลากหลายของขนาดพื้นที่และกิจกรรม ที่เกิดขึ้นในอาคารสืบสานครูบาเจ้าศรีวิชัย อาคารศรีนวล และอาคารตัวเมือง

2. ผ่านการจัดเทศกาลและประเพณีต่าง ๆ บริเวณข่วงหรือลานต่าง ๆ และพื้นที่โซนที่ 3 ที่เป็นพื้นที่สีเขียวส่วนหน้า มีศักยภาพในการจัดงาน Workshop เทศกาลและประเพณีต่าง ๆ ทำให้มีศักยภาพของการเป็นจุดหมุดหมายของบุคคลภายนอก เนื่องจากอัตลักษณ์ของพื้นที่ในส่วนแรก ที่มีสถาปัตยกรรมรูปแบบล้านนา ยังมีความต่อเนื่องของการใช้งานกับบริเวณลาน หรือข่วงต่างในพื้นที่โฮงเฮียนฯ จึงเป็นพื้นที่กระชับ เนื่องจากการจัดงานมีแนวคิดของศิลปวัฒนธรรมล้านนา ดนตรีนาฏศิลป์ และอื่น ๆ ที่เกี่ยวข้อง จึงมักจะไม่มีองค์ประกอบขัดแย้งในการดำเนินงาน อีกทั้งการจัดงานมีความจำกัดของพื้นที่ ทำให้ลักษณะงานไม่มีขนาดที่ใหญ่เกินไป ทำให้ระยะห่างของผู้ร่วมงานอยู่ในระดับที่เหมาะสม ไม่ห่างเหินจนเกินไป

นอกจากนี้ ยังพบผู้ใช้พื้นที่ในหลากหลายช่วงวัย ตั้งแต่ผู้สูงอายุ-รุ่นเด็ก เช่น กลุ่มผู้สูงอายุ มากกว่า 60 ปีขึ้นไป ซึ่งเป็นกลุ่มผู้ใช้ที่มีความต้องการเข้าถึงห้องน้ำได้ง่าย หรือ กลุ่มเด็ก เยาวชน และนักท่องเที่ยว ที่ต้องการองค์ประกอบทางกายภาพของการใช้งานพื้นที่และสัญจรที่เหมาะสมในการรองรับคนทุกกลุ่ม ซึ่งเป็นองค์ประกอบหนึ่งในการประกอบสำคัญในข้อเสนอแนวทางออกแบบและปรับปรุงกายภาพพื้นที่โฮงเฮียนสืบสานฯ ภายใต้แนวคิดการอนุรักษ์และสืบสานภูมิปัญญาล้านนา ที่ผสมผสานกับการรองรับสถานการณ์ที่เปลี่ยนแปลง และการส่งเสริมอัตลักษณ์ของภาพลักษณ์ของโฮงเฮียนฯ ที่มีลักษณะเป็นการสืบสานภูมิปัญญาล้านนาต่างสถานที่ ต่างวาระทำให้บุคคลต่าง ๆ ที่กระจายตัวตามภูมิลำเนาหรือท้องถิ่น มาเชื่อมเป็นศูนย์รวมในการพบปะเชิงสังคม และการไหว้ครูตามโอกาสสำคัญ ทำให้ภาพลักษณ์ของโฮงเฮียนฯ มีการเป็นพื้นที่เรียนรู้ที่สามของเมือง สำหรับภาคีเครือข่ายพ่อครู แม่ครู ลูกศิษย์ และผู้สนใจศิลปวัฒนธรรมล้านนา ซึ่งจะเกิดขึ้นในงานประเพณี และเทศกาลที่สำคัญ เป็นสถานที่หมุดหมายที่ผู้ที่เป็นพ่อครูแม่ครู และศิษย์คาดหวังหรือนัดหมายในการพบปะและแลกเปลี่ยนประสบการณ์ร่วมกัน อันนำไปสู่การนิยามและวางแนวคิดการออกแบบ “ภูมิทัศน์ล้านนา” ที่มีเอกลักษณ์ นอกเหนือจากการวางผัง องค์ประกอบ และการซ่อมแซมปรับปรุงอาคารและสภาพแวดล้อมของพื้นที่ทั่ว ๆ ไป

อภิปรายผลการวิจัย

จากข้อมูล ทฤษฎี แนวคิดที่เกี่ยวข้อง การลงพื้นที่สำรวจ และรวบรวมข้อมูล นำไปสู่กิจกรรมการประชุมเชิงปฏิบัติการ และการทดลองลงมือปฏิบัติอย่างมีส่วนร่วม (workshop) เพื่อออกแบบและปรับปรุงพื้นที่กายภาพและภูมิทัศน์ล้านนาอย่างยั่งยืน (ดังภาพที่ 8) ดังนี้

1. การจัดโครงการค่ายปฏิบัติการออกแบบและศึกษาลักษณะอาคารสถาปัตยกรรม ภายใต้แนวคิดการอนุรักษ์และสืบสานภูมิปัญญาล้านนา

ซึ่งจัดขึ้นโดยสมาคมสถาปนิกสยาม ในพระบรมราชูปถัมภ์ (ล้านนา) ร่วมมือกับโฮงเฮียนสืบสานภูมิปัญญาล้านนา มีการศึกษากิจกรรมต่าง ๆ ที่เกิดขึ้น ประกอบด้วย เครือข่ายครูภูมิปัญญาล้านนา สถาปนิก และนักศึกษาในสาขาสถาปัตยกรรมและสาขาภูมิสถาปัตยกรรม จำนวน 60 คน โดยนำความต้องการ การใช้พื้นที่จากเจ้าของพื้นที่และเครือข่ายทางวัฒนธรรมที่ร่วมใช้งาน มีการรังวัด และสำรวจพื้นที่ เพื่อนำไปสู่การ

ออกแบบและปรับปรุงอาคารสถาปัตยกรรมและภูมิทัศน์เชิงพื้นที่ในโฮงเฮียนฯ ให้เกิดอัตลักษณ์ของสถานที่และนำไปสู่แนวทางการอนุรักษ์และสืบสานภูมิปัญญาล้านนาอย่างยั่งยืน สามารถสรุปประเด็นสำคัญ ได้ดังนี้

1) แนวทางปรับปรุงอาคารที่ทรุดโทรมจากน้ำท่วม ควรทำการดีดอาคาร โดยการยกเสาไม้ของอาคารตั้งบนฐานเสาคอนกรีตที่ทำใหม่ เพื่อยกอาคารสูงขึ้นและป้องกันไม่ให้เสาไม้แช่น้ำในช่วงเวลาน้ำท่วมขัง และควรเจาะช่องระบายน้ำและความชื้น เนื่องจากอาคารทั้งหมดมีพื้นเป็นคอนกรีตบนพื้นดินจึงมีความชื้นสูง ทำให้ผิวพื้นเกิดการลอกร่อนได้

2) การพิจารณาและจัดทำแผนการก่อสร้าง รื้อ ถอนอาคาร ที่มีจำนวน 2 ชั้น ที่ทรุดโทรม เนื่องจากมีการอายุการใช้งานเป็นเวลานาน ได้แก่ อาคารสำนักงาน และเฮือนผญา โดยทำการปรับเปลี่ยนโครงสร้างคาน ตง และพื้นของอาคารที่เป็นโครงสร้างไม้ ปรับเปลี่ยนเป็นโครงสร้างเหล็กให้เกิดความแข็งแรง และซ่อนไม่ให้เกิดการมองเห็นด้วยวัสดุปูพื้นเป็นไม้ และเพื่อไม่ให้กระทบกับลักษณะของสถาปัตยกรรมล้านนา จึงใช้เปลือกอาคาร (facade) ที่เป็นวัสดุไม้และสีธรรมชาติ

3) แนวทางการออกแบบปรับปรุงอาคารให้เกิดอัตลักษณ์ของสถานที่ให้ชัดเจน โดยสำรวจวัสดุของอาคารและองค์ประกอบทางกายภาพของพื้นที่นำมาสู่การออกแบบที่ใช้วัสดุที่มีสีธรรมชาติ เช่นสีน้ำตาล สีขาว สีเหลืองอ่อนและวัสดุของธรรมชาติต่าง ๆ เช่นไม้ อิฐ และคอนกรีตสีธรรมชาติ

4) การเปรียบเทียบ และบันทึกองค์ประกอบทางสถาปัตยกรรมเพิ่มเติม เพื่ออนุรักษ์สถาปัตยกรรมล้านนา ที่ปรากฏที่เฮือนผญา เนื่องจากเป็นอาคารที่มีสล่าช่างจากแม่แจ่มมาต่อเติมอาคารเป็นระยะ ๆ จึงทำให้เกิด ปลายจ่อง (หรือเครื่องประดับยอดจั่ว) แบบอำเภอแม่แจ่ม ที่นิยมใช้ในอำเภอตอนใต้ของจังหวัดเชียงใหม่ ซึ่งเรือนพื้นถิ่นที่ระดับจ่องแบบนี้เหลือน้อยมาก แสดงให้เห็นถึงองค์ประกอบสถาปัตยกรรมพื้นถิ่น และสะท้อนองค์ความรู้ในรูปแบบของอัตลักษณ์ของสถานที่ได้เป็นอย่างดี

ภาพที่ 8 บรรยากาศกิจกรรมประชุมเชิงปฏิบัติการ (workshop) ระหว่างเครือข่ายครูภูมิปัญญา สถาปนิก และนักศึกษา

ที่มา: Author

5) การปรับปรุงเปลี่ยนแปลงการใช้สอยของอาคารต่าง ๆ ผ่านการสำรวจ สอบถามจากผู้ใช้งานในโฮงเฮียนฯ สำหรับปรับปรุงให้เกิดความต่อเนื่องในการถ่ายทอดความรู้ และสามารถใช้งานได้อย่างมีประสิทธิภาพ จึงสามารถสรุปความต้องการการใช้พื้นที่ในการเรียนรู้ต่าง ๆ ได้ ดังนี้

(1) คีตนาฏการล้านนา การใช้พื้นที่เป็นพื้นราบเรียบเหมาะสมกับการก้าวเท้าเคลื่อนไหวต่าง ๆ ที่มีขนาดใหญ่ บางครั้งอาจจะนำกระจกเงาเพื่อส่งเสริมในการเรียนรู้เห็นท่าทางการฝึกซ้อม

(2) ภาษาและวรรณกรรม การใช้พื้นที่มีหลากหลายขนาดไม่ใหญ่นัก โดยการประกอบกิจกรรมที่มีการใช้โต๊ะเก้าอี้มาตราฐาน หรือเป็นลักษณะโต๊ะเตี้ยนั่งกลับพื้นได้เช่นกัน

(3) ศิลปะและหัตถกรรม กิจกรรมศิลปะและหัตถกรรม มีความหลากหลายในการใช้พื้นที่ โดยพื้นฐานเป็นพื้นที่โล่งภายในอาคารเป็นปกติ แต่ในการออกแบบจะเป็นพื้นที่ขนาดใหญ่ที่สามารถปรับการใช้งานที่หลากหลายขนาดพื้นที่และหลากหลายกิจกรรมพร้อม ๆ กับกิจกรรมอื่น ๆ ได้

(4) พิธีกรรม กิจกรรมการทำเครื่องบูชาและพิธีกรรม มีความหลากหลายในการใช้พื้นที่ โดยพื้นฐานเป็นพื้นที่โล่งภายในอาคารเป็นปกติ แต่ในการออกแบบจะเป็นพื้นที่ขนาดใหญ่ที่สามารถปรับการใช้งานที่หลากหลายขนาดพื้นที่และหลากหลายกิจกรรมพร้อม ๆ กับกิจกรรมอื่น ๆ ได้

(5) การรักษาสุขภาพ การใช้พื้นที่มี 2 แบบ ได้แก่ แบบที่ 1 จัดเตรียม ยา สมุนไพร หรือลูกประคบ จะมีการใช้ห้องครัวไฟในการปรุงยา สมุนไพรต่าง ๆ และนำไปประกอบกิจกรรมที่มีลักษณะโต๊ะเตี้ยนั่งกับพื้นหรือเป็นการนั่งบนแคร่ และแบบที่ 2 การนวดแผนไทย การประคบยา จะมีการใช้พื้นที่จำนวน 2 คน หรือประมาณ 2 x 2 เมตร โดยคนหนึ่งนอนหรือนั่ง ให้อีกคนหนึ่งดำเนินการนวด

(6) อาหารท้องถิ่น การเรียนรู้อาหารท้องถิ่นจะเป็นพื้นที่เตรียมอาหารและพื้นที่ประกอบอาหาร โดยปกติการใช้พื้นที่เดิมแบบล้านนาประกอบอาหารเป็นครัวไฟ ที่นั่งบนโต๊ะเตี้ยหรือพื้น (มีเสื่อหรือสิ่งรองที่นั่ง) และอยู่ใกล้กับห้องครัวไฟ(ตั้งอยู่ในอาคารศรีนวล)

6) แนวทางการก่อสร้างห้องน้ำ และจัดทำระบบการสัญจรรองรับคนทุกมวล ได้เสนอดำเนินการย้ายร้านแสดงสินค้า (ตู้คอนเทนเนอร์) หน้าอาคารสำนักงานมาทดแทน เนื่องจากห้องน้ำเดิม มีทางเข้าห้องน้ำและมุมมองจากทางเข้าโครงการ ทำให้เกิดทัศนอุจาด จึงนำตู้คอนเทนเนอร์ที่เป็นร้านแสดงสินค้าเป็นห้องเก็บของที่มีการใช้ทางสัญจรร่วมกับคนทุกมวล เพื่อง่ายในการขนย้ายของ และสร้างห้องน้ำใหม่บริเวณหลังอาคารสำนักงานเพื่อเป็นการบังมุมมองและง่ายต่อการจัดการพื้นที่ภายในโฮงเฮียนฯ

2. การถอดบทเรียนการใช้พื้นที่ผ่านการจัดกิจกรรมของโฮงเฮียนสืบสานภูมิปัญญาล้านนา

จากการแบ่งพื้นที่ 3 โซนข้างต้น ได้แก่ โซนพื้นที่ส่วนหน้าและต้อนรับ โซนพื้นที่เรียนรู้ และโซนสวนส่วนหน้าโฮงเฮียนฯ และสามารถถอดบทเรียนการใช้พื้นที่ในช่วงเวลาปกติของการเรียนการสอนและการจัดงานขนาดใหญ่ พบว่า จะมีการใช้งานพื้นที่บริเวณโซนพื้นที่ส่วนหน้าและต้อนรับ โดยเมื่อเปรียบเทียบผังของงาน “ใหม่ก่เอา..เก่าก่บ่ละ” ก้าวสู่ 3 ทศวรรษ สืบสานจิตวิญญาณล้านนากับงาน “การประชุมเชิงปฏิบัติการและนิทรรศการการออกแบบและสถาปัตยกรรมนานาชาติ RMUTL ประจำปี 2567 (ดังภาพที่ 9) สามารถสรุปประเด็นสำคัญดังนี้

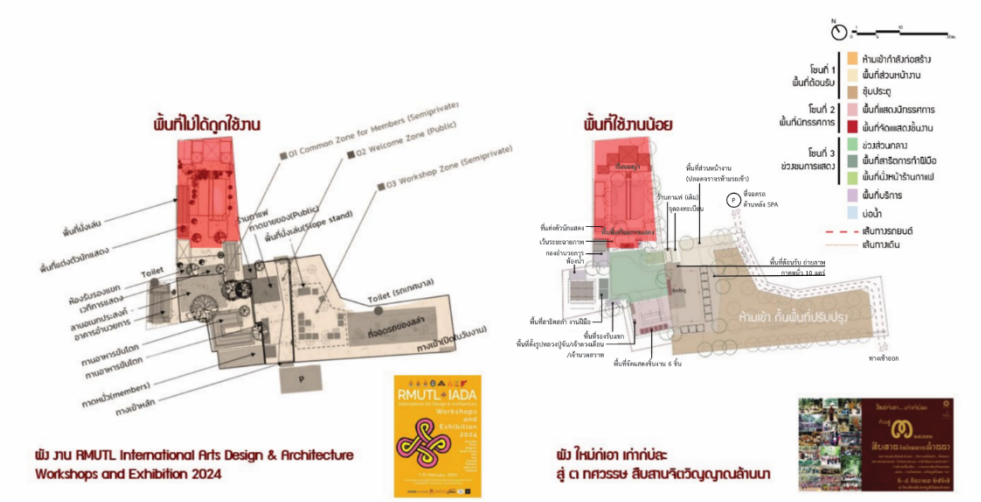

ภาพที่ 9 ผังแสดงการเปรียบเทียบการใช้พื้นที่ทั้ง 2 โครงการ ในการจัดกิจกรรม เช่น พื้นที่สีแดงที่เป็นโซนพื้นที่เรียนรู้ที่มีเฮือนผญา อาคารตัวเมือง และสระน้ำใหญ่ แทบไม่มีการใช้กิจกรรม เป็นต้น

ที่มา: Author

1. การใช้พื้นที่แบบข่วงในการจัดกิจกรรมหลัก

ผลการวิคราะห์ (ดังภาพที่ 10) พบว่า การจัดงาน “ใหม่ก่เอา.เก่าก่บ่ละ”ก้าวสู่ 3 ทศวรรษ แสดงให้เห็นว่า บริเวณข่วงวัฒนธรรมมีอาคารต่าง ๆ รายล้อมและหันหน้าอาคารมายังข่วงวัฒนธรรม เพื่อให้เกิดการมีส่วนร่วมของผู้มาร่วมงานในการใช้งานพื้นที่ร่วมกับอาคารต่างๆโดยรอบ ขณะเดียวกันยังสามารถแยกเป็นส่วนหนึ่งของกิจกรรมย่อยกับพื้นที่อื่นๆ สอดคล้องกับแนวทางฟื้นฟูและพัฒนาพื้นที่สาธารณะที่มีคุณค่าทางประวัติศาสตร์และวัฒนธรรม(Punyathong & Baengthid, 2025) ที่มีส่งเสริมการมีส่วนร่วมของชุมชนและใช้งานพื้นที่ร่วมกัน และผสมผสานองค์ประกอบทางวัฒนธรรมกับกิจกรรมแสดงศิลปวัฒนธรรมเพื่อเพิ่มประโยชน์ใช้สอยและสร้างความหมายใหม่ของพื้นที่ในยุคสมัยใหม่ พื้นที่สำคัญของกิจกรรม คือ “ข่วงวัฒนธรรม” ทำหน้าที่เป็น “เวทีสาธารณะทางวัฒนธรรม” (cultural public space) ที่เชื่อมของผู้คนผ่านกิจกรรมต่าง ๆ ซึ่งเป็นกิจกรรมที่ใช้พื้นที่ร่วมกันโดยมีรากฐานจากความเชื่อเรื่องความสมดุลของมนุษย์กับธรรมชาติและสิ่งศักดิ์สิทธิ์ การใช้พื้นที่ข่วงบ้านจึงเป็นการแสดงออกถึง การอนุรักษ์ภูมิปัญญาท้องถิ่น และการสืบสานวัฒนธรรมล้านนาอย่างต่อเนื่อง กลายเป็นบทบาท “พื้นที่สืบทอดวัฒนธรรม”(Thongsuk, 2019)

ภาพที่ 10 แสดงการใช้พื้นที่ของศาสตร์ของภูมิปัญญาล้านนาต่าง ๆ ที่เชื่อมโยงกับข่วงวัฒนธรรม

ที่มา: Author

2. การถูกลดทอนระดับของพื้นที่ที่สาม และพื้นที่สาธารณะแบบล้านนา

จากการเปรียบเทียบและวิเคราะห์การใช้พื้นที่จาก 2 งาน พบว่าโซนพื้นที่เรียนรู้ที่ประกอบด้วยเฮือนผญา อาคารตัวเมืองและสระน้ำใหญ่ แทบไม่มีการใช้กิจกรรมต่างๆ (พื้นที่สีแดงดังภาพที่ 9) เนื่องจากบริเวณพื้นที่ตั้งของโซนพื้นที่เรียนรู้ มีการเข้าถึงได้ยาก และขนาดพื้นที่ไม่สามารถปรับการใช้งานที่หลากหลายขนาดได้ ทำให้พื้นที่ดังกล่าวกลายเป็น ระดับบ้าน (first place) หรือเป็นระดับพื้นที่ที่สอง (second place) ที่มีลักษณะพื้นที่ส่วนตัว หรือพื้นที่กึ่งส่วนตัว แทนที่ “พื้นที่ที่สาม (third place)” ที่มีลักษณะพื้นที่สาธารณะหรือกึ่งสาธารณะที่เปิดโอกาสให้ผู้คนเข้ามาพบปะ สังสรรค์ และแลกเปลี่ยนความคิดเห็นในลักษณะที่ไม่เป็นทางการ (Oldenburg, 1989)

ขณะเดียวกันพื้นที่ตั้งของโซนพื้นที่เรียนรู้ แม้จะมีองค์ประกอบของพื้นที่สาธารณะแบบไทย ในเรื่องของ (1) ร่มไม้ และ (2) น้ำ แต่ยังขาดองค์ประกอบที่สำคัญ คือ (3) พื้นที่กระชับเป็นตรอก (4) กิจกรรมเป็นระยะ (5) ที่นั่งตามขอบตามพื้น ทำให้พื้นที่ไม่เกิดจุดประสงค์หรือแรงจูงใจในการเข้ามาของบุคคลทั่วไป ประกอบกับการที่เป็นลักษณะของเส้นทางสัญจรตรงมายังเฮือนผญา ปราศจากพื้นที่ทำกิจกรรมและที่นั่งต่าง ๆ ทำให้ความรู้สึกเส้นทางสัญจรเข้ามายังอาคารโดยตรง โดยเฉพาะเส้นทางตรงกลางที่เป็นเส้นทางกลางน้ำ เป็นเส้นทางที่สามารถถูกมองเห็นได้ทุกทิศทุกทางอาจทำให้เกิดความเป็นทางการที่ไม่ใช่รูปแบบการใช้พื้นที่สาธารณะแบบไทย จึงพบว่าไม่เกิดการสัญจรมายังโซนพื้นที่เรียนรู้ ในเวลาดำเนินกิจกรรมต่าง ๆ แม้ทางเจ้าของโครงการยินยอมอนุญาตให้สามารถเข้าไปได้ก็ตาม จึงส่งผลให้มีลักษณะเป็นพื้นที่ส่วนตัว ที่ไม่ใช่“พื้นที่ที่สาม (third place)” ทางสัญจรที่ไม่มีกิจกรรม และมีลักษณะทางการ ที่ขัดแย้งกับพื้นที่สาธารณะแบบพื้นถิ่นล้านนา

สรุปผลการวิจัย

แนวทางการออกแบบปรับปรุงกายภาพ ได้มีการออกแบบปรับปรุงสภาพแวดล้อมทางกายภาพ ที่ปรับปรุงอาคารที่ทรุดโทรมให้คงเป็นสถาปัตยกรรมล้านนา สามารถปรับตัวเข้ากับภัยธรรมชาติ ได้แก่ น้ำท่วมและสถานการณ์ฝุ่น PM 2.5 สอดคล้องกับพื้นที่ใช้การเรียนการสอน และปรับปรุงภูมิทัศน์ให้เกิดการมองเห็นและสร้างแรงจูงใจในการไปยังสถานที่ต่าง ๆ ให้เกิดการใช้พื้นที่ขนาดใหญ่ตามศักยภาพ และเชื่อมโยงพื้นที่ต่าง ๆ ด้วยสถาปัตยกรรมและองค์ประกอบทางภูมิทัศน์ ได้แก่ ภูมิทัศน์ดาดแข็ง (hardscape) และภูมิทัศน์อ่อน (softscape) ให้เกิดการรับรู้ประสาทสัมผัสของบรรยากาศ ในการทำกิจกรรมและสร้างภาพลักษณ์ สอดคล้องจากวัตถุประสงค์ของงานวิจัย โดยได้เสนอให้มีการปรับปรุงผังและการออกแบบสภาพแวดล้อมของแต่ละโซนการใช้งาน ภายใต้บริบทของพื้นที่โฮงเฮียนสืบสานภูมิปัญญาล้านนา (ดังภาพที่ 11) ดังนี้

1. แนวทางการออกแบบปรับปรุงกายภาพโฮงเฮียนสืบสานภูมิปัญญาล้านนา จากเดิมที่มีการแบ่งการใช้สอยพื้นที่ 3 โซน ได้มีการปรับเพิ่มเป็น 4 โซน โดยมีรายละเอียดดังนี้

โซนที่ 1 พื้นที่ส่วนหน้าและต้อนรับ มีการปรับปรุงอาคารนวลสวาท และร้านกาแฟเป็นพื้นที่ส่วนหน้าและต้อนรับ เนื่องจากเป็นตำแหน่งที่เข้าถึงได้ง่ายและเป็นจุดเปลี่ยนถ่ายการสัญจร จึงสามารถกรองคนภายนอก และประสานงานคนที่เข้ามาภายในโครงการได้เป็นอย่างดี

โซนที่ 2 พื้นที่เรียนรู้ ประกอบด้วย สองอาคารหลัก ได้แก่ เฮือนผญา อยู่พื้นที่ในสุด (ทิศเหนือสุด) และอาคารตัวเมือง ขนานกับสระน้ำ และอาคารศรีนวล ที่ปรับเปลี่ยนจากสำนักงานเป็น อาคารที่สนับสนุนการเรียนรู้อาหารท้องถิ่นและการรักษาสุขภาพ

โซนที่ 3 สวนส่วนหน้า เป็นพื้นที่มีความต่อเนื่องกับทางเข้าหลักของโฮงเฮือนสืบสานภูมิปัญญาล้านนา ที่มีถนนลูกรังล้อมรอบพื้นที่สีเขียวขนาดใหญ่ ซึ่งพื้นที่ดังกล่าวนี้มักใช้ในการจัดงานขนาดใหญ่ต่าง ๆ ที่มีความต่อเนื่องกับโซนที่ 1 โดยมีซุ้มไม้ไผ่ตั้งบริเวณด้านข้างของพื้นที่

โซนที่ 4 ข่วงวัฒนธรรม จากเดิมเป็นส่วนหนึ่งในพื้นที่ต้อนรับ จึงมีการปรับเป็นพื้นที่การเรียนรู้เนื่องจากพื้นที่มีความหลากหลายในการใช้งาน และข่วงวัฒนธรรมมีความสัมพันธ์ในการใช้งานกับอาคารโดยรอบ ได้แก่ อาคารสืบสานครูบาเจ้าศรีวิชัย และหอเกียรติยศ ที่ด้านล่างเป็นโถงในการเรียนรู้เนื่องจากการใช้พื้นที่โฮงเฮียนฯ มีการใช้ข่วงวัฒนธรรมเป็นสำคัญ จากตำแหน่งที่ตั้งมีการเข้าถึงได้ง่าย และสามารถเชื่อมโยงกิจกรรมต่าง ๆ ทั้งหมด ทำให้โซนแรกจำเป็นต้องมีลักษณะการเข้าถึงได้ง่าย และมีอาคารล้อมข่วงวัฒนธรรม ตามบทบาทการใช้ประโยชน์เชิงพื้นที่ที่สาม (Oldenburg, 1989)

ภาพที่ 11 การแบ่งพื้นที่การใช้ใหม่เป็น 4 โซน ได้แก่ โซนพื้นที่ส่วนหน้าและต้อนรับ โซนพื้นที่เรียนรู้ โซนสวนส่วนหน้า และโซนช่วงวัฒนธรรม รวมถึงตำแหน่งที่ตั้งของอาคารต่าง ๆ

ที่มา: Author

2. การออกแบบการเข้าถึงและทางสัญจร

แนวทางออกแบบระบบการสัญจรภายในโฮงเฮียนฯ มีการควบคุมการสัญจรรถยนต์ไว้บริเวณด้านหน้า โดยใช้ช่วงวัฒนธรรมตรงกลางเป็นศูนย์กลางในการเชื่อมทางสัญจร มีลักษณะเป็นทางกว้าง 1.00 – 1.50 เมตร ล้อมช่วง ซึ่งจะไม่เป็นการเดินผ่านช่วงหรือเป็นทางเดินขนาดใหญ่ เนื่องจากไม่ตรงกับอุปนิสัยของผู้ใช้ที่เดินบนทางเดินกว้าง ๆ หรือกลางลาน (Phakdisukcharoen, 2011) และมีการเพิ่มที่จอดรถสำหรับคนทุกมวล ไว้บริเวณลานจอดรถ โดยมีเส้นทางที่เชื่อมโยงกับพื้นที่เรียนรู้ต่าง ๆ เกือบทั้งหมด ทำให้สามารถรองรับคนทุกมวลในการใช้พื้นที่ โดยเฉพาะห้องน้ำ สำหรับคนทุกมวลที่เป็นสิ่งจำเป็นสำหรับผู้นั่งเก้าอี้เลื่อน ดังภาพที่ 12 ที่เส้นประสีชมพู แสดงเส้นทางสัญจรที่เชื่อมโยงระหว่างที่จอดรถสำหรับคนนั่งเก้าอี้ล้อเลื่อนไปยังห้องน้ำ ซึ่งเป็นเส้นทางลัดในการสัญจร ขณะเดียวกันยังใช้แนวทางสัญจรข้างช่วงวัฒนธรรม ในการเข้าถึงอาคารต่าง ๆ ภายในโครงการได้ทั้งหมด

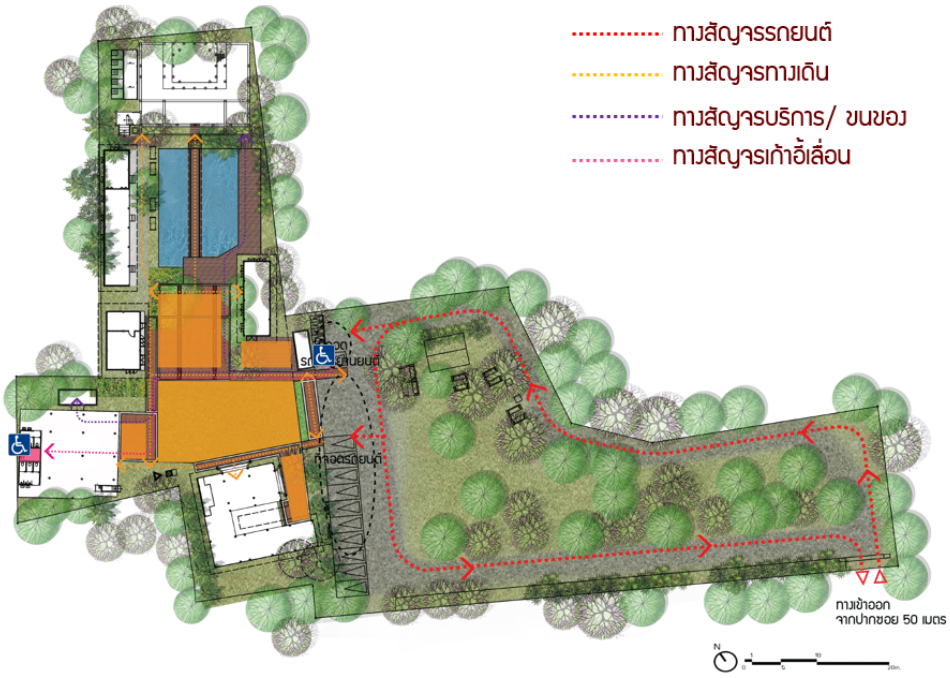

ภาพที่ 12 ผังแสดงพื้นที่ข่วงวัฒนธรรม (สีส้ม) และระบบการสัญจรในโฮงเฮียนสืบสานฯ

ที่มา: Author

3. การออกแบบและปรับปรุงภูมิทัศน์ล้านนา ภายใต้พื้นที่สืบสานและถ่ายทอดความรู้ภูมิปัญญาล้านนา ประกอบด้วย

1) แนวทางออกแบบภูมิทัศน์ดาดแข็ง (hardscape) (ดังภาพที่ 13) ได้มีแนวคิดการใช้สีในสถาปัตยกรรมล้านนา มีความกลมกลืนกับธรรมชาติและบริบทของพื้นที่ สอดคล้องกับ คู่มือสถาปัตยกรรมท้องถิ่นจังหวัดเชียงใหม่และลำพูน (Office of Natural Resources and Environmental Policy and Planning, 2018) พบว่าเดิมให้สีโทนแดงจากไม้ และภูมิทัศน์ดาดแข็งเดิมมีการใช้วัสดุธรรมชาติ เช่น คอนกรีตสีธรรมชาติ ไม้ อิฐ ซึ่งเป็นวัสดุที่มาจากสีธรรมชาติ นำไปสู่การออกแบบปรับปรุงภูมิทัศน์ดาดแข็ง แบ่งออกเป็น 2 รูปแบบในการใช้ ได้แก่ (1) ภายในอาคาร มีพื้นเป็นคอนกรีตขัดมัน โดยมีข้อดี คือ แข็งแรงทนทาน ทำความสะอาดง่าย และเข้ากับสถาปัตยกรรมล้านนาเดิม แต่มีข้อเสีย คือ มีความเสี่ยงลื่นล้ม เนื่องจากพื้นผิวที่มัน อีกทั้งบางอาคารมีพื้นที่เป็นพื้นขอบคอนกรีตผสมกับกระเบื้องดินเผาผิวหยาบ ซึ่งมีความเหมาะสมสอดคล้องกับรูปแบบล้านนาในพื้นที่ โดยมีออกแบบเพิ่มเป็นพื้นไม้ ตีไม่เว้นร่อง เพื่อเป็นการแบ่งพื้นที่ย่อยในอาคาร และ (2) ภายนอกอาคาร จากเดิมเป็นพื้นที่โรยกรวด ได้ปรับเปลี่ยนแป็นพื้นที่ ลานที่มีการใช้คอนกรีต กระเบื้องดินเผาผิวหยาบ และอิฐเรียงฟันปลา ที่เป็นลานขนาดใหญ่สำหรับรับน้ำหนักจากคนจำนวนมาก และชานพื้นไม้ตีเว้นร่อง ที่เป็นพื้นที่ย่อยในการใช้งานภายนอก โดยทั้งหมดมีการออกแบบที่คำนึงถึง การใช้งาน และสอดคล้องกับบริบท ด้วยการควบคุมโทนสี และสอดคล้องกับเป็นสถานที่เรียนรู้ภูมิ

ปัญญาล้านนา และบริบทที่มีสภาพแวดล้อมของธรรมชาติ ได้แก่ บ่อน้ำ และต้นไม้เดิมตามแนวรั้วของโฮงเฮียนฯ

ภาพที่ 13 ผังแสดงการออกแบบและปรับปรุงพื้นและการเลือกใช้วัสดุดาดแข็งที่เหมาะสมกับการใช้งาน และมีโทนสีธรรมชาติสอดคล้องกับการส่งเสริมการสร้างภูมิทัศน์ล้านนา

ที่มา: Author

2) แนวทางออกแบบภูมิทัศน์อ่อน (softscape) (ดังภาพที่ 14) พบว่า สามารถใช้งานหลักในสภาพแวดล้อมภายนอกได้ 3 ประเด็น คือ (1) โครงสร้าง (structure) เป็นผนัง หลังคา และพื้น (2) เป็นสภาพแวดล้อม (environment) มีผลต่อคุณภาพอากาศ ช่วยป้องการชะล้างมีผลต่อคุณภาพของน้ำ และปรับปรุงสภาพอากาศ และ (3) เป็นสิ่งที่มองเห็น (visual) เป็นจุดเด่นสร้างให้เกิดความต่อเนื่อง จึงนำมาสู่การออกแบบการใช้พืชพรรณ ขณะเดียวกัน โดยได้มีการเสนอแนวทางการจัดวางพืชในสวนล้านนาตามหลักการ (Amloy et al., 2022) ดังนี้

(1) ต้นไม้ใหญ่ เพื่อเป็นต้นไม้หลักให้แก่พื้นที่ เป็นต้นไม้ประธานที่ไม้ยืนต้นรวมสายตาเป็นจุดหมุดหมายอีกรูปแบบหนึ่ง สนับสนุนสถาปัตยกรรม ลดความแข็งกระด้างของสถาปัตยกรรม และหยุดมุมมองป้องกันหลงทางในทางตัน เช่น ฉ่ำฉา (จามจุรี) พญาสัตบรรณ ซึ่งพบบริเวณรอบและในโฮงเฮียนฯ บางส่วนเดิม ซึ่งเป็นองค์ประกอบสำคัญของพื้นที่สาธารณะแบบไทย (Phakdisukcharoen, 2011)

(2) การใช้ไม้ยืนต้นและไม้พุ่มสูง เพื่อเป็นฉากหลัง การออกแบบพืชพรรณโดยเป็นแนวในการนำสายตาเพื่อให้เกิดการเชื่อมโยงในการใช้พื้นที่ และเป็นการนำทางในเชิงสัญลักษณ์ จึงพิจารณานำพืชพรรณที่เป็นไม้ที่ออกดอกในช่วงฤดูหนาว เช่น ทองกวาว แคแสด เป็นต้น เนื่องจากเป็นไม้ยืนต้นที่

เจริญเติบโตและผลิดอกได้ดีในภาคเหนือ และมีการใช้ ไผ่ ที่ไม่เพียงเป็นไม้ยืนต้น ในการนำสายตาเท่านั้นแต่เป็นไม้ที่สามารถแปรูปเป็นวัสดุก่อสร้าง รับประทานและทำชิ้นงานสนับสนุนการเรียนรู้ได้

(3) การใช้ไม้พุ่มเป็นไม้ประดับ เพื่อการออกแบบพืชพรรณในการส่งเสริมและสนับสนุนสถานที่ต่าง ๆ ซึ่งเป็นไม้เมืองหนาวและเป็นไม้พื้นถิ่นของไทย เช่น โกสน เอื้องหมายนา เป็นต้น

(4) การใช้พืชพรรณที่ทานได้ จำพวก ไม้ผล ไม้สวนครัว ว่าน และสมุนไพรต่าง ๆ เช่น ชะอม มะนาว แมงลัก ตะไคร้ และว่านต่าง ๆ เพื่อสนับสนุนการเรียนการสอน ในส่วนของการรักษาสุขภาพและอาหารท้องถิ่น เป็นต้น

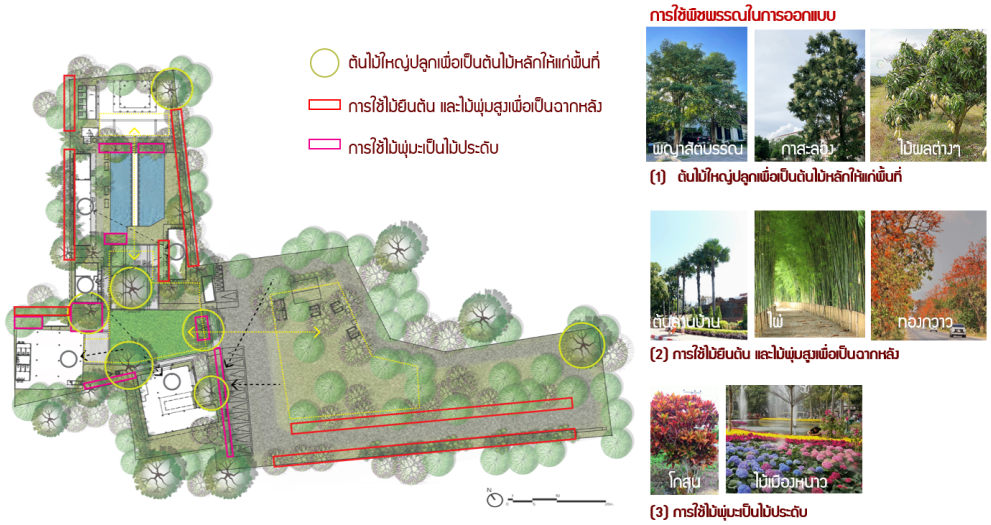

ภาพที่ 14 ผังแสดงการออกแบบและปรับปรุงแนวทางออกแบบภูมิทัศน์อ่อน เพื่อส่งเสริมและสนับสนุนสถาปัตยกรรมพื้นถิ่น ความเป็นภูมิทัศน์ล้านนา และการใช้ประโยชน์โดยภาพต่อการเรียนรู้พื้นที่โฮงเฮียนฯ

ที่มา: Author

การวางผังการใช้ประโยชน์พื้นที่ โดยจัดวางพื้นที่การเรียนรู้ในเส้นทางสัญจรเดียวกัน และสามารถเดินได้รอบพื้นที่โดยปราศจากทางตัน เพื่อเชื่อมโยงพื้นที่ถ่ายทอดความรู้และภูมิปัญญาหลากหลายด้านอย่างต่อเนื่อง จึงเป็นสิ่งสำคัญที่ผู้ออกแบบได้เพิ่มเติม โดยการระบุกิจกรรมการเรียนรู้เข้ากับอาคารสำคัญต่าง ๆ หรือจับกลุ่มกิจกรรมที่เชื่อมโยงกัน เช่น เรือนศรีนวล เป็นอาคารสำหรับเรียนรู้การรักษาสุภาพและอาหารท้องถิ่น ที่สามารถใช้ห้องครัวไฟร่วมกัน เป็นต้น ดังนั้น แนวทางการออกแบบและปรับปรุงการใช้พื้นที่ จึงเป็นการทำให้เกิดอัตลักษณ์ของสถานที่ ผ่านกิจกรรมที่ให้ความรู้และประสบการณ์มากขึ้น แบ่งได้เป็น 2 รูปแบบ ได้แก่ (1) ประสบการณ์กับสถานที่ผ่านการเรียนการสอน อบรม และถ่ายทอดความรู้ และ (2) ประสบการณ์กับสถานที่ผ่านงานเทศกาล และประเพณีต่าง ๆ

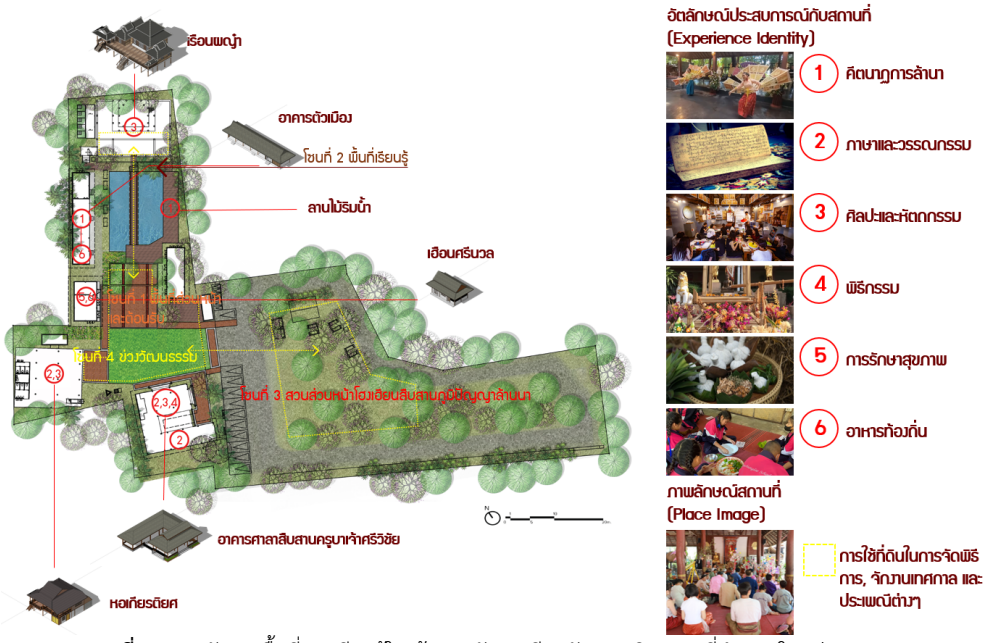

ภาพที่ 15 การจัดวางพื้นที่การเรียนรู้ในเส้นทางสัญจรเดียวกัน และกิจกรรมที่กำหนดในแต่ละอาคาร

ที่มา: Author

ข้อเสนอแนะ

เพื่อการประยุกต์ใช้การออกแบบสำหรับพื้นที่เรียนรู้ที่สาม ภายใต้แนวคิดภูมิทัศน์ล้านนา สำหรับการอนุรักษ์และสืบสานภูมิปัญญาล้านนาในอนาคต พบปัจจัยสำคัญจากกรณีโฮงเฮียนสืบสานภูมิปัญญาล้านนา ดังนี้

1. **แนวทางการออกแบบปรับปรุงกายภาพที่เชื่อมโยงกันกับองค์ประกอบทางกายภาพและการใช้งาน** ทั้งภายนอกอาคารและภายในอาคาร เช่น โฮงเฮียนสืบสานฯ ที่มีขนาดของพื้นที่มีจำกัด ในบทบาทการใช้ประโยชน์เชิงพื้นที่ที่สาม จึงเลี่ยงไม่ควรมีสิ่งปลูกสร้างหรือสิ่งกีดขวางเด็ดขาด โดยเฉพาะบริเวณข่วงวัฒนธรรมซึ่งอยู่บริเวณตรงกลางของพื้นที่ เป็นสถานที่เชื่อมโยงทั้งภายในอาคารและภายนอกอาคาร และเป็นพื้นที่เชื่อมโยงกับพื้นที่อื่น ๆ ในโครงการ จึงเป็นพื้นที่หัวใจสำคัญที่ต้องคงเป็นพื้นที่เปิดโล่ง อีกทั้งยังเป็นพื้นที่ภาพจำของพ่อครูแม่ครู ลูกศิษย์ต่าง ๆ ของโฮงเฮียนสืบสานภูมิปัญญาล้านนา

2. **แนวทางการดำเนินการออกแบบร่วมกับการบริหารความเสี่ยงของพื้นที่** ด้านข้อจำกัดของที่ดิน และการพัฒนาของพื้นที่โดยรอบ เช่น โซนสวนส่วนหน้า (ดังภาพที่ 16) ซึ่งเป็นพื้นที่มีการใช้งานโดยทำสัญญาระยะยาวกับมูลนิธิวัดป่าดาราภิรมย์เป็นเจ้าของที่ดินและอนุญาตให้ใช้ที่ดินเป็นการชั่วคราว จึงมีพื้นที่สีเขียวขนาดใหญ่ อีกทั้ง ยังสามารถรองรับกิจกรรมขนาดใหญ่ต่อเนื่องกับพื้นที่ของโฮงเฮียนฯ แต่ถ้าหากในอนาคตมีการส่งมอบคืนหรือมีการใช้เพื่อเป็นกิจกรรมอื่น ๆ ทำให้ที่ดินด้านในของโฮงเฮียนฯ เป็นพื้นที่ตาบอด ส่งผลให้ (1) ถูกตัดขาดทางเข้าจากเส้นทางหลักมายังพื้นที่ด้านใน ซึ่งปัจจุบันมีลักษณะการใช้พื้นที่

ภาระจำยอม กล่าวคือ การที่เจ้าของที่ดินแปลงหนึ่งต้องยอมรับภาระบางอย่าง เพื่อประโยชน์ของที่ดินแปลงอื่น เช่น การให้ใช้ทางเดิน หรือใช้สอยประโยชน์อื่น โดยแบ่งเป็น 2 ประเภทหลัก คือ ภาระจำยอม ซึ่งเกิดจากสัญญาหรือข้อตกลงเป็นลายลักษณ์อักษร และทางจำเป็น ซึ่งเกิดจากข้อเท็จจริงที่ที่ดินไม่มีทางออกสู่สาธารณะตามกฎหมาย ในการเปิดเส้นทางเข้าถึงพื้นที่ตามกฎหมายได้ แต่ในอนาคตยังจำเป็นต้องวางแนวทางควบคุมความเสี่ยงในการใช้พื้นที่อยู่ (2) การขาดพื้นที่ลานขนาดใหญ่ อาจนำมาสู่การจัดงานต่าง ๆ ที่ไม่สามารถจัดขนานที่ใหญ่ขึ้นได้ การวางผังการออกแบบและปรับปรุงให้อาคารต่าง ๆ ภายในโซนอื่น ๆ เชื่อมต่อกับโซนข่วงวัฒนธรรม จึงสามารถใช้รองรับการใช้งานประเพณีต่าง ๆ ที่มีผู้ใช้จำนวนมากได้ด้วย นอกจากการใช้พื้นที่ชั่วคราวในปัจจุบันที่อาจมีการปรับเปลี่ยนได้ตลอดเวลา เป็นต้น

3) **การศึกษาข้อจำกัดของสถานการณ์ภัยพิบัติทางธรรมชาติและมนุษย์สร้างขึ้น เพื่อการพัฒนาอย่างยืดหยุ่นและยั่งยืน** ไม่ว่าจะเป็น น้ำท่วมซ้ำซาก ฝุ่นควัน PM 2.5 หรือ แผ่นดินไหว ซึ่งปัจจุบันไม่สามารถแก้ปัญหาได้อย่างเด็ดขาดและทวีความรุนแรงเพิ่มขึ้น การออกแบบและปรับปรุงกายภาพจึงจำเป็นต้องสามารถรองรับความเสี่ยงได้เบื้องต้น ที่เชื่อมโยงกับสภาพแวดล้อมโดยรอบอื่น ๆ หรือ การก่อสร้างของพื้นที่พัฒนาโดยรอบที่มีระดับพื้นดินที่สูงกว่าพื้นที่ตั้งโฮงเฮียนฯ เป็นต้น โดยงานวิจัยได้มีการนำเสนอรูปแบบการปรับอาคาร และการใช้สอยของอาคาร ให้สามารถเก็บของที่สำคัญไว้บริเวณชั้น 2 ได้มากขึ้น เพื่อลดผลกระทบจากภัยพิบัติ และการออกแบบพื้นที่โล่งในการวางแนวป้องกันหรือรับน้ำ ในส่วนของพื้นที่สีเขียว เชื่อมโยงต่อเนื่องกับพื้นที่สืบสานภูมิปัญญาล้านนาไปพร้อมกัน เช่น การคงต้นไม้ใหญ่เกือบทั้งหมดไว้ และนำเอาแนวคิดเรื่องภูมิทัศน์ล้านนามาใช้ร่วมกับการออกแบบวางผังการพัฒนาเชิงกายภาพของพื้นที่ นอกเหนือจากการอนุรักษ์อาคารพื้นถิ่นเดิมไว้ โดยสอดแทรกการออกแบบสร้างสรรค์ใหม่ ๆ พร้อมกับการป้องกันความเสี่ยงในอนาคต และเหมาะสำหรับการใช้งานของคนทุกกลุ่ม

ภาพที่ 16 ผังแสดงการออกแบบปรับปรุงกายภาพของโฮงเฮียนฯ กรณีมีการส่งมอบคืนที่ดิน โซนที่ 2
ที่มา: Author

กิตติกรรมประกาศ

งานวิจัยนี้เป็นส่วนหนึ่งของ งานวิจัย “โครงการการอนุรักษ์และสืบสานภูมิปัญญาศิลปวัฒนธรรมล้านนาอย่างยั่งยืน” จากการสนับสนุนทุนวิจัยจาก กองทุนส่งเสริมวิทยาศาสตร์ วิจัยและนวัตกรรม (กองทุน ววน.) ประจำปี พ.ศ. 2567 รหัสสัญญา A11F670105

เอกสารอ้างอิง

Amloy, A., Ruangwitthayanusorn, S., Wonglangka, W., Ounchanum, P., Siriphon, A. & Oranratmanee, R. (2022). Karn suksa phumitouch phunthin Lanna nai boribot chumchon kong nakwichakarn Thai nai prathedthai chuwng por-sor 2545-2564 (In Thai) [The study of Lanna vernacular landscape in the community context of Thai scholars in Thailand during 2002–2021]. *Landscape Architecture Journal, 4*(1), 62–81. https://doi.org/10 .14456/laj.2022.4

Chotporn, K. (2020). Attalak khong sathanthi lae kan mi suan ruam khong chumchon nai kan phatthana mueang (In Thai) [Place identity and community participation in urban development]. *Journal of Social Sciences, Chiang Mai University, 26*(2), 45–67.

Goffman, E. (1959). *The presentation of self in everyday life*. Anchor Books.

Jeffres, L. W., Bracken, C. C., Jian, G., & Casey, M. F. (2009). The Impact of Third Places onCommunity Quality of Life. *Applied Research in Quality of Life,* 4(4), 333–345.

Office of Natural Resources and Environmental Policy and Planning. (2018). *Khu Mue Sathapataya kam thongthin changwat Chiang Mai lae changwat Lamphun* (In Thai) [Local architecture manual of Chiang Mai and Lamphun provinces]. E-Book in Thai, S. Offset Graphic Design Limited Partnership.

Oldenburg, R. (1989). *The great good place: cafes, coffee shops, community centers, beauty parlors, general stores, bars, hangouts, and how they get you through the day*. Paragon House.

Phakdisukcharoen, K. (2011). *Ong prakop thi chueam yong kan thang hok prakan khong phuen thi satharana baep Thai* (In Thai) [The six interrelated components of Thai public space]. Silpakorn University.

Proshansky, H. M., Fabian, A. K., & Kaminoff, R. (1983). Place-identity: physical world socialization of the self. *Journal of Environmental Psychology, 3*(1), 57–83, https://doi.org/10.1016/ S0272-4944(83)80021-8

Punyathong, S. & Baengthid, P. (2025). The evolution and development of public spaces in Mueang Chiang Mai, Thailand. *International Journal of Building Urban Interior and Landscape Technology (BUILT), 23*(1), https://doi.org/10.56261/built.v23.259022

Thong-suk, W. (2019). *Khuang ban kap phuen thi satharana Lanna* (In Thai) [Khuang Ban and Lanna public space]. Master's thesis, Chiang Mai University.

Thongdeelert, C. (1998). *Withi Lanna withi phumpanya* (In Thai). Lanna Wisdoms School.

Thongdeelert, C. (1999). *Subsarn Lanna subtor lomhayjai phandin* (In Thai). [Preserving Lanna heritage, continuing the breath of the land]. Lanna Wisdoms School.

Tuan, Y. F. (1977). *Space and place: the perspective of experience*. University of Minnesota Press.